AMIJS ENDE AMELIS

EEN MIDDELEEUWSE VRIENDSCHAPSSAGE

NAAR DE BERIJMING VAN JACOB VAN MAERLANT
TEZAMEN MET ZIJN LATIJNSE BRON

UITGEGEVEN DOOR

Dr. J. J. MAK

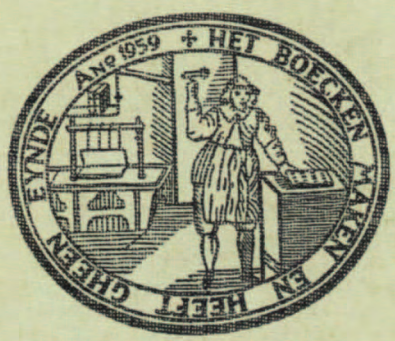

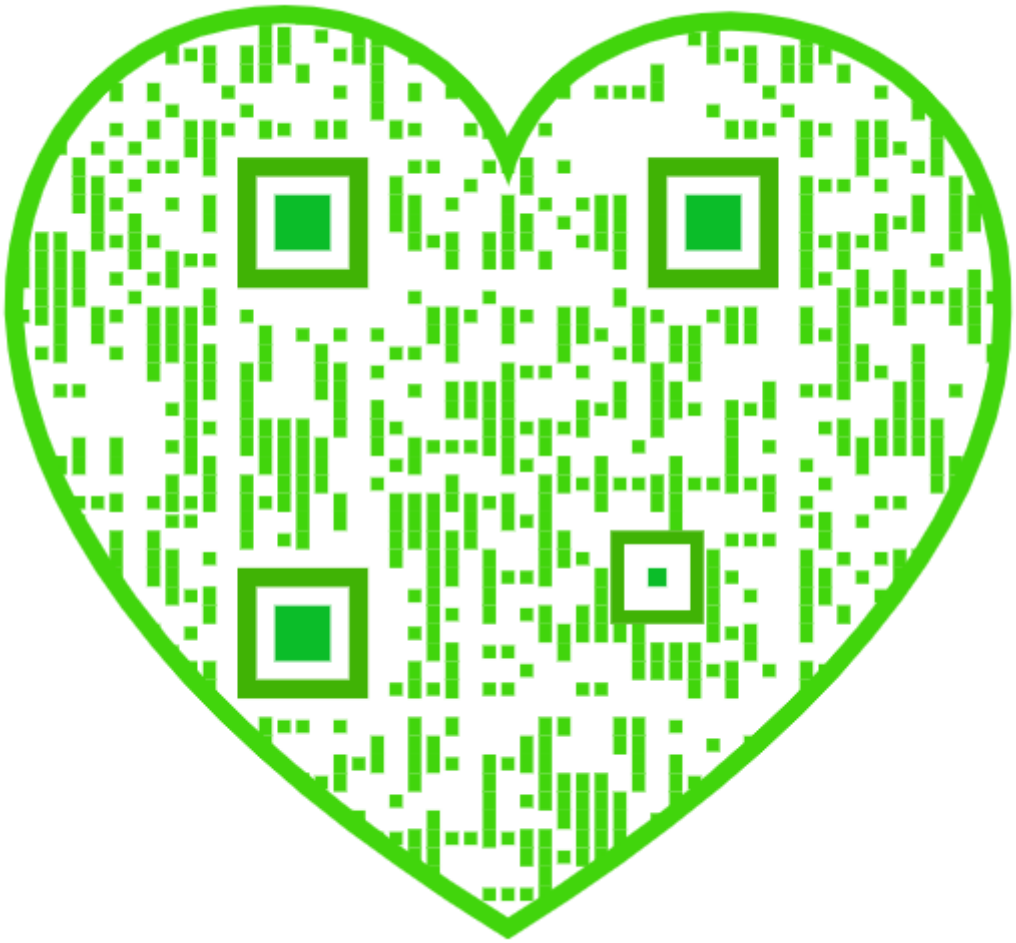

ZWOLSE DRUKKEN EN HERDRUKKEN VOOR DE MAATSCHAPPIJ DER NEDERLANDSE LETTERKUNDE TE LEIDEN Nr 13

ZWOLSE DRUKKEN EN HERDRUKKEN VOOR DE MAATSCHAPPIJ DER NEDERLANDSE LETTERKUNDE TE LEIDEN

REDACTIE :

Prof. Dr W. J. M. A. ASSELBERGS
Prof. Dr W. Gs HELLINGA
Prof. Dr P. MINDERAA
Prof. Dr E. ROMBAUTS
Prof. Dr W. A. P. SMIT

AMIJS ENDE AMELIS

EEN MIDDELEEUWSE VRIENDSCHAPSSAGE

NAAR DE BERIJMING VAN JACOB VAN MAERLANT
TEZAMEN MET ZIJN LATIJNSE BRON

UITGEGEVEN DOOR

Dr J. J. MAK

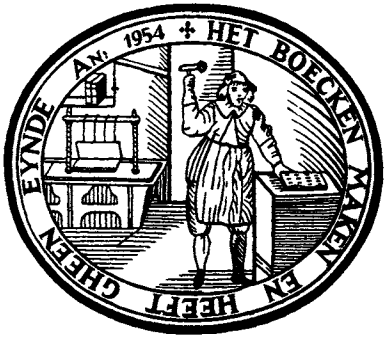

N.V. UITGEVERS-MAATSCHAPPIJ
W. E. J. TJEENK WILLINK, ZWOLLE, 1954

INLEIDING

§ 1 – *Het verhaal.*

Ten tijde van Pepijn de Korte werden eens twee kinderen geboren, die wonderbaarlijk veel op elkaar geleken. De een was de zoon van een graaf van Alverna, de andere van de ridder van Berico. Toen ze een zekere leeftijd hadden bereikt, zonden hun ouders hen naar Rome om gedoopt te worden. Te Lucca ontmoetten ze elkaar, samen trekken ze verder en dan groeit er tussen beiden een zo innige vriendschap, dat ze slechts gezamenlijk wensen te eten en in hetzelfde vertrek te slapen. Te Rome aangekomen begeven ze zich naar paus Deusdedit, die hen doopt en hun namen geeft, t.w. Amelius aan de zoon van de graaf en Amicus aan die van de ridder. Dan vereert de paus hen nog met twee kostbare bekers met goud en edelstenen versierd, die ten eeuwigen dage tot bewijs zullen dienen, dat hijzelf met eigen hand hen in de kerk van de H. Verlosser heeft gedoopt. Daarop trekken de vrienden huiswaarts.

Amicus groeit op tot een wijs en verstandig man. Als hij 30 jaar oud is, sterft zijn vader en daarmee begint zijn rampspoed. Ondanks de zorgvuldigste inachtneming van diens raadgevingen, wordt hij het slachtoffer van de afgunst en de haat van boze mannen, die er in slagen hem uit zijn vaderlijk bezit te verdrijven. Hij trekt nu met een gevolg van tien dienaren naar Amelius, die op zijn beurt zich juist naar Berico had begeven, omdat hij gehoord had, dat Amijs' vader gestorven was. Geen van beiden rusten ze, voordat ze elkaar gevonden hebben. Op zijn zwerftocht krijgt Amijs ergens van een ridder diens dochter tot vrouw. De wegen van beide vrienden leiden tenslotte naar Parijs, waar ze

elkaar treffen, dank zij de bemiddeling van een pelgrim, die hen toevalligerwijze allebei op dezelfde dag ontmoet. Samen trekken ze nu naar het hof van Karel de Grote, bij wie ze in dienst treden, Amijs als tresorier en Amelis als drossaat.

Na drie jaar krijgt Amijs heimwee naar zijn vrouw en de goedige Amelis blijft alleen achter. Ondanks de waarschuwingen van zijn vriend, laat hij zich in met 's konings dochter en aanvaardt hij de vriendschap van de boze graaf Ardericus, wie hij zelfs zijn geheimen toevertrouwt. Wanneer hij eens de koning het handwater reikt, wordt hij door de verrader openlijk beschuldigd de prinses te hebben onteerd. Als Amelis zich heeft hersteld van de ontzetting over dit verraad, blijft hem niets anders over dan Ardericus tot een tweekamp uit te dagen.

De voorbereidingstijd maakt hij zich ten nutte door Amijs op te zoeken. Gelukkig vindt hij hem spoedig, want Amijs was al op weg naar het hof. Zodra deze de toedracht heeft vernomen, stelt hij voor van paard en kleren te wisselen. Amijs zal zich dan voor Amelis uitgeven en in zijn plaats de tweekamp bestaan, terwijl Amelis zolang in Amijs' huis de rol van de weergekeerde echtgenoot moet spelen zonder evenwel de vrouw van zijn vriend te naderen.

Zo geschiedt. Amelis weert de omhelzing van Amijs' gade af en legt 's nachts in bed een zwaard tussen hen beiden. Amijs verslaat middelerwijl Ardericus in de tweekamp en verwerft daarmede tevens voor zijn vriend de hand van 's konings dochter Belicent.

Na verloop van zekere tijd wordt Amijs melaats en daar zijn vrouw hem naar het leven staat, laat hij zich door twee trouwe dienaren eerst naar Berico voeren en wanneer men hem daar weigert te ontvangen, naar Rome, waar hij door paus Constantijn en vele edelen hartelijk wordt ingehaald en gedurende drie jaar goed verzorgd. Een zware hongersnood dwingt hem evenwel Rome te verlaten en een toevlucht te zoeken bij zijn vriend Amelis te Alverna. Hij laat zich neer voor de poort en slaat met de lazarusklep. Wanneer

Amelis hem door zijn dienaar brood en vlees laat brengen en wijn, die uit de beker van Amelis in die van Amijs wordt overgegoten, doet dit herkenningsteken zijn dienst. En de melaatse wordt op de ontroerendste wijze door het vriendenechtpaar ontvangen.

Ten huize van Amelis hoort hij op zekere nacht van de engel Raphaël, dat hij van zijn ziekte zou kunnen worden genezen, indien zijn vriend zijn beide kinderen zou doden en hem met hun bloed zou bestrijken. Met vreze deelt hij dit Amelis mede. Deze, hoe zwaar dit hoogste offer hem ook valt, aarzelt niet en slaat met één slag beide knaapjes het hoofd af. Het onnozele bloed geneest Amijs en wanneer Amelis' vrouw, die op het wonderbaarlijk klokgelui, dat weerklonk, zodra de beide vrienden God gingen danken in Zijn huis, met vele anderen ter kerk was getogen, beiden ziet aankomen, weet ze niet meer wie haar echtgenoot is. Amelis durft haar de ware toedracht nog niet te zeggen en laat haar op haar vraag naar de kinderen in de waan, dat ze slapen. Wanneer hij dan zelf hun kamer betreedt om ze te bewenen, vindt hij ze levend en in beter doen dan ooit te voren. Slechts een rode streep om de hals dient tot blijvend kenteken van het mirakel. Verheugd brengt hij ze naar hun moeder, die nu eerst hoort op welke wijze Amijs van zijn melaatsheid werd genezen. Tot hun dood leefden de echtgenoten nu in onthouding, terwijl Amijs' vrouw door een boze geest werd bezeten en een jammerlijk einde vond. Zelf keert Amijs terug naar Berico, waar hij nu gelukkig in vrede kan leven.

Toen jaren later Karel de Grote strijd voerde tegen Desiderius, de koning der Longobarden, waren Amijs en Amelis in 's keizers gevolg. Beiden vielen in de slag bij Mortara. Hun stoffelijke resten werden geborgen in twee stenen sarcophagen uit Milaan afkomstig. Amelis werd bijgezet in de S. Pieter en Amijs in S. Eusebius; reeds de volgende morgen vond men beiden echter op miraculeuze wijze verenigd in hetzelfde graf. Hun sterfdag is 12 October.

§ 2 – *Oorsprong.*

Dit is kort samengevat de inhoud van de sage van Amijs en Amelis, volgens de latijnse redactie (*VB*), die Vincentius Bellovacensis opnam in zijn *Speculum Historiale* door Jacob van Maerlant verdietst in het gigantische rijmwerk *Spieghel Historiael*, op zijn beurt de bron van Boendale's bewerking in de *Brabantsche Yeesten*. Indien we geen andere lezingen kenden van dit in de M. E. zo wijd verbreide verhaal, zouden vele vragen onopgelost moeten blijven. Maar één ding ware desondanks onmiddellijk duidelijk, namelijk dat hier het oeroude thema van de ideale vriendschap tussen twee mannen is verbonden met het eveneens wijdverbreide motief van de genezing van melaatsheid door mensenbloed. Over beide moge hier iets meer worden gezegd.

We beginnen met de kern van het gehele verhaal, de vriendschapssproke. Ideale vriendenparen treffen we 't vroegst aan in het oosten. Men denke slechts aan de bijbelse David en Jonathan, de klassieke Orestes en Pylades, Achilles en Patroclos, Daimon en Phintias, Nisus en Euryalus. Het schijnt, dat het motief van de beproeving der vriendschap aanleiding heeft gegeven tot uitwerking van het gegeven in de sprokevorm. De oudste hier in West-Europa bekende vertelling is *De Lantfrido et Cobbone*, vermoedelijk uit de 10de eeuw[1]. Hier staat de één zijn vrouw aan de ander af, maar krijgt haar onaangerand terug. Zijn stereotiepe vorm krijgt de sproke eerst met *Athis en Prophilias*, waarvan de vroegste redactie te vinden is in Petrus Alphonsus' *Disciplina Clericalis* uit de 12de eeuw[2]. Ook hier staat een der helden (Athis)

---

[1] Ehrismann 1, 358 ff., G. Paris in Le Moyen-Age 1888 p. 179 suiv., 1889 p. 285 suiv.

[2] Uit deze novellenverzameling putte de franse dichter van *Le Romanz d'Athis et Prophilias* (uitg. door Hilka in 2 dln 1912–1916), de bron van verscheidene jongere bewerkingen o.a. in het mhd. ca 1200 (uitg. door K. v. Kraus *Deutsche Gedichte des 12. Jh.* (1894), (vg. Mertz, *Die deutschen Bruchstücke von A. und P. etc.* (1914). In verschillende variërende vormen vindt men de sproke in de *Duizend en één Nacht*, de *Gesta Romanorum*, Boccaccio's *Decamerone* (Tito en Gisippo) en het mnl. *Van tween ghesellen die elc voer andren sterven wilden* (uitg. door E. Kausler *Denkmäler* 3 (1866) S. 165 ff., door J. van Maerlant opgenomen in zijn *Alexander* VI 613–741.

zijn vrouw af aan zijn vriend Prophilias, zodra hij ziet dat deze uit liefde voor haar wegkwijnt. Maar nu bestaat de wederkerigheid niet in het ongerept laten van de vrouw, maar in een nieuwe episode: Athis wordt beschuldigd van moord en Prophilias redt hem door zelf de schuld op zich te nemen.

De overeenkomst tussen *Athis en Prophilias* en *Amijs en Amelis* lijkt bij oppervlakkige vergelijking evident en de conclusie schijnt voor de hand te liggen: *Amijs en Amelis* is een bewerking van een oosterse sproke, (een variant van *Athis en Prophilias*) gecombineerd met het motief van de genezing van melaatsheid [1]. Maar zo eenvoudig is het toch niet. Vooreerst kan *Athis en Prophilias* zelf bezwaarlijk de bron van *Amijs en Amelis* zijn geweest. De beide sproken stemmen immers alleen in formeel opzicht overeen, materieel hebben ze niets met elkaar gemeen. Slechts het structuurschema, waarnaar zij beide zijn gebouwd en die dit soort verhalen het karakter van een vriendschapssproke geeft, is gelijk, maar geenszins de inhoud van de proeven zelf. Wil men die van *Amijs en Amelis* per se tot die van *Athis en Prophilias* herleiden, dan moet men schrappen en wijzigen en het aandurven een oerredactie te construeren, waarin de overgeleverde teksten nauwelijks herkenbaar zijn.

Maar dan wijzen de motieven waaruit *Amijs en Amelis* is opgebouwd (doop, dienstneming bij Karel de Grote, liefdesaffaire, tweekamp, melaatsheid, martelaarschap) bepaaldelijk naar het westen of behoren ze hier evengoed thuis als in het oosten. Dit bracht Bédier er toe *Amijs en Amelis* te kwalificeren als een feodale en christelijke legende [2]. Hij is daarbij uitgegaan van het slot, de passio der beide helden, die uiteraard in het westen moet zijn ontstaan. Zoals men weet laat de sproke hen te Mortara sneuvelen. Welnu, Bédier is daar op onderzoek uitgetogen en ontdekte enkele sporen van een

[1] Zo H. Sparnaay in *Hartmann von Aue* 2 (1938) S. 4 en *Alg. Lit. Gesch.* 2, 251.
[2] J. Bédier *Les chansons de geste et les routes d'Italie* in *Légendes épiques du Moyen-Age* (Paris 1917) p. 178 suiv.

plaatselijke cultus der beide heiligen, een verering die verbonden bleek te zijn aan de kerk van S. Albinus. Daar zou zich een inscriptie hebben bevonden van 1542 vermeldende de overwinning van Karel de Grote op Desiderius, koning der Longobarden. Volgens een overlevering, die zich tot in de 18de eeuw heeft kunnen handhaven, zouden de lichamen van Amijs en Amelis daar in S. Albinus hebben gerust. Bédier waagt nu de veronderstelling, dat de kerk van S. Eusebius, waar volgens de sproke de tombe van Amelis zich op miraculeuze wijze met die van Amijs had verenigd, later naar bisschop Albinus — die immers een aantal clerici had belast met de hoede van de relieken — is genoemd. Hoe het zij, de oudste redactie van Amijs en Amelis[1] kent reeds het mirakel der sarcophagen en localiseert het te Mortara. Verscheiden chansons de geste van de 12de en 13de eeuw maken er eveneens melding van. Die tomben van Amijs en Amelis moeten te Mortara eeuwenlang zijn vereerd. En Mortara was volgens Godfried van Viterbo († 1191) in zijn tijd een belangrijk pelgrimsstation! Wie Bédier kent, begrijpt de rest: Amijs en Amelis zijn geconcipieerd als Romepelgrims. Hun wegen leiden immers altijd naar Rome: voor de doop door paus Deusdedit en op de speurtocht, als hun wegen elkaar hebben gekruist. Het is te Rome, dat de melaats geworden Amijs asyl vindt en tenslotte vallen ze, komende van Rome, te Mortara.

Let men op Bédier's rangschikking der gegevens en de nadruk, die hij daarbij legt op de hagiographische motieven, dan verwacht de argeloze lezer, dat hij de *Amijs en Amelis* tenslotte als een heiligenlegende zal kwalificeren. Want, als de passio niet secundair mag zijn, — ondanks het feit dat ze in *VB* door enkele capita van de rest gescheiden is en in alle ridderlijke redacties ontbreekt — omdat volgens Bédier alle gebeurtenissen naar dit einde als heiligen, als martelaren heenwijzen, waarom dan niet uitgegaan van de legende als

[1] Rodolphus Tortarius, zie ben. bl. 22.

oervorm, te meer waar de oudste versies (Rodolphus Tortarius en de Vita) goed passen in de traditie van het 12de eeuwse latijnse heiligenleven. Maar neen — en de beter ingelichte lezer verbaast dit niet — de oudste vorm van het verhaal was een frans epos uit de 11de eeuw. Rod. Tortarius en de italiaanse auteur van de Vita hebben daaruit geput. En wie het daarmee niet eens mocht zijn, moet dan maar eens verklaren waar de franse naam van de verrader *Hardré* (bij Rod. Tortarius *Adradus*, in de Vita *Ardericus*) vandaan komt.

Zoals op zovele gedeelten van Bédier's *Légendes épiques* is er ook op het hoofdstuk over A. et A. detailkritiek geleverd, zonder het betoog in het hart te treffen. Tot in bijzonderheden had de franse geleerde onze sproke niet onderzocht, hij had zich veeleer bepaald tot de grote lijnen. Opzettelijk negeerde hij de voorgeschiedenis van de verschillende motieven en het onderzoek dat daaraan reeds was gewijd en ging hij niet verder terug dan de overgeleverde litteraire vormen van het verhaal als zodanig. Weliswaar vertonen die vele hagiografische trekken, maar het feodaal-ridderlijke domineert. Bovendien worden verschillende personen en gebeurtenissen in Frankrijk gelocaliseerd. Op die grond meent G. Huet in zijn critische beschouwing van Bédier's betoog [1], dat men aan de theorie van de franse oer-chanson de geste niet kan ontkomen. Hij voegt hier zelfs nog een argument aan toe. In de liefdesscène van Amelis en Belicent trof het hem, dat alleen de latijnse vita de man als verleider laat fungeren, terwijl in de andere redacties het initiatief van de vrouw uitgaat. Het laatste moet oorspronkelijk zijn: het is een typisch chanson de geste-motief [2].

[1] G. Huet *Ami et Amiles, Les origines de la légende* in *Moyen-Age* 21, 2e série (1919) p. 162 suiv.

[2] Dubieus geval: de ridderlijke bewerkingen kunnen even goed opzettelijk zijn afgeweken van het legendarische origineel als dat de veronderstelde hagiograaf de franse roman ontrouw zou zijn geworden; ook Rod. Tortarius brengt geen beslissing nu gebleken is, dat zijn lezing in meer dan één opzicht niet oorspronkelijk kan zijn. Overigens hangt hier de beslissing af van de vraag, of we voor A. en A. uit moeten gaan van een epos of een legende; in het eerste geval zal het initiatief van de vrouw oorspronkelijk zijn. Dit motief past immers uitstekend in de keltische voorstellingswereld.

Nieuwe argumenten ten gunste van dezelfde these werden eerst twintig jaar na Huet door zijn landgenoot Fr. Bar ontdekt[1]. Als geboorteplaats van Amelis noemt Rod. Tortarius *Arverni* (Auvergne) of liever *Clermont*, want Arverni = Clarus Mons. Amijs zou afkomstig zijn van *Berico* (Berry), maar volgens Bar moet dit (op grond van Tortarius' *Blavia*) oorspronkelijk *Blaye* zijn geweest. Deze stad werd namelijk in het begin van de 11de eeuw veroverd door twee vorsten, wier vriendschap beroemd was, Guillaume Taillefer II, graaf van Angoulème en Guillaume le Grand, derde graaf van Poitiers, vijfde hertog van Aquitanië. De betrekkingen tussen Guillaume le Grand en de Lombarden schijnen ook de moeilijkheden te verminderen, die de oorspronkelijke dubbele localisatie (t.w. in Lombardije en Aquitanië) van de legende biedt. Immers Mortara ligt bij Vercelli en de bisschop van Vercelli, Leo, was een der trouwste Italiaanse partijgangers van hertog Guillaume. Mede op grond van de bijzonderheid, dat Rod. Tortarius onze helden in dienst laat treden bij Waifarius (= Gaifier), hertog van Aquitanië, komt Bar tot de volgende reconstructie. Diverse legendenmotieven kristalliseerden zich in de 11de eeuw om een dubbele localisatie. Mortara aan de ene kant, Blaye-Clermont aan de andere, steden die door pelgrimsroutes waren verbonden en waar de herinnering aan de twee graven Guillaume gelijkelijk voortleefden. De vondst van de dubbele tombe te Mortara vormde de solide kern van de kristallisatie. Het was een chanson-de-geste-schrijver, een Fransman, die van de klerken te Mortara alleen de namen en de tomben overnam. Een tweede phase in de ontwikkeling wordt dan gevormd door de uitgesproken legende-redactie, die wij terugvinden in de *Vita Amici et Amelii Carissimorum* (zie beneden) en de derde door de bewaard gebleven chanson de geste *Amis et Amiles* of diens Vorlage.

Bar's identificering der aardrijkskundige namen in Tor-

[1] *Les épitres latines de Raoul le Tourtier* (1065? – 1114?) *Etude de sources. La légende d'Ami et Amile* (Paris 1937) p. 58 suiv.

tarius' *Epistola* is wel vernuftig, maar helaas niet overtuigend. Het *Alverna* van de *Vita* wijst immers naar Italië (in de omgeving van Arezzo). En welke „persoonlijke of compositorische redenen" de hagiograaf er toe gebracht zullen hebben *Blaye* te veranderen in *Berry* ontgaan ons. Maar dan mogen we ook achter de gelijkstelling van *Berico* met *Berry* een vraagteken plaatsen. Wij kennen *Berico* als legerkamp in de Monti Berici achter Vicenza en zo dit bedoeld mocht zijn, blijven we met Lucca en Mortara in Italië.

§ 3 – *Sprookjesmotieven.*

Voor ons betoog heeft het geen belang nog verder met Bar van gedachten te wisselen. Hij staat in de traditie van Bédier en Huet, dat is voor ons het voornaamste. In deze lijn voortredenerend, kan men zich de vraag stellen, hoe de onbekende franse dichter, die waarschijnlijk vóór 1100 zijn epos heeft geschreven, aan zijn gegevens is gekomen. Aan de plaatselijke cultuslegende van Mortara zal hij de namen Amijs en Amelis, hun onafscheidelijke vriendschap en het tombenmirakel hebben ontleend. Maar is de rest eigen vinding? Neen, want ieder die enigszins thuis is in de motievenwereld van sprookjes en legenden, komt in ons verhaal allerlei oude bekenden tegen. Ik noem slechts de sprekende gelijkenis, de twee bekers, het symbolische zwaard, de genezing door mensenbloed. Enkele hiervan brachten reeds de oudste onderzoekers op een spoor, dat after all wel eens het juiste zou kunnen blijken te zijn. Ik heb hier het oog op W. Grimm, die reeds in 1822[1] verband zocht tussen A. en A. en de sprookjes van *De Twee Broeders* en *De Trouwe Johannes.*

Het eerste vertelt van twee volkomen gelijke tweelingbroers, die eten van lever en hart van een gouden vogel en van die dag af iedere morgen een goudstuk onder hun hoofdkussen vinden. Hun vader verdenkt ze van contact met de

[1] *Kinder- und Hausmärchen* 2. Aufl. III (Berlin 1822) 19, 110, overgenomen door K. Nyrop *Den oldfranske Heldedigtning* (København 1883) p. 203–4 en C. Voretzsch *Einführung in das Studium der altfranzösischen Literatur* (Halle 1913) S. 245.

Boze en laat ze achter in een groot bos. Daar worden ze gevonden door een jager, die hen meeneemt naar zijn huis en ze groot brengt. Als ze moeilijke schietproeven met goed succes hebben afgelegd, laat hij ze de wijde wereld in trekken. Hij geeft ze een mes mee, dat een wonderbaarlijke eigenschap bezit. Wanneer hun wegen eenmaal gescheiden zullen zijn, zal het hun zodra ze het in een boom steken vertellen over leven of dood van de ander. Korte tijd blijven ze samen, levend van de inhoud van hun knapzak. Ze krijgen een gevolg van twee leeuwen, beren, wolven, vossen en hazen, die hen dienen. Als de nood hen er toe dwingt, gaan ze uit elkaar, ieder met de helft der dieren, één naar het Westen, één naar het Oosten. De een komt in een stad waar diepe rouw heerst, omdat de dochter des konings geofferd moet worden aan een draak. Onze jager doodt met hulp van zijn dieren de draak, wordt zelf gedood (onthoofd) door een verrader en weer genezen door een wonderdadige plant. Tenslotte krijgt hij de prinses tot vrouw. Als hij eens gaat jagen op een sneeuwwit hert in een betoverd bos, wordt hij door de aanraking van een roede van een toverheks met al zijn dieren in steen veranderd. Zijn broer heeft intussen aan het mes gezien, dat er een ongeluk moet zijn gebeurd en begeeft zich naar de stad. Daar wordt hij aangezien voor de jonge koning en door diens gemalin met vreugde ontvangen. 's Nachts legt hij een zwaard tussen zich en de vrouw. Na een paar dagen gaat hij zijn broer zoeken in het bos. Hij vindt hem, overwint de heks en doet de versteenden herleven.

De overeenkomst met A. en A. is treffend, afgezien van het slot, het doden der kinderen, waarover zo aanstonds. Dat het sprookje geen bewerking is van het chanson, maar wel degelijk oorspronkelijk moet zijn, op zich zelf op natuurlijke gronden reeds waarschijnlijk, blijkt ten overvloede uit het motief der gelijkenis, dat beter bij twee broers dan bij twee vrienden past. Zoals gezegd ontbreekt in de *Twee Broeders* het doden van de kinderen. Hoe is dit motief in A. en A. terecht gekomen? Grimm had verband gelegd met

het sprookje van *De Trouwe Johannes*, dat vertelt van een dienaar die aan een oude koning op zijn sterfbed belooft, met inzet van eigen leven voor zijn zoon te zorgen. Wanneer de jonge vorst weldra verliefd wordt op een mooie prinses, is het de trouwe Johannes, die haar door een list bij zijn meester brengt. Voordat ze echter zijn vrouw zal kunnen worden, moeten er drie gevaren worden afgewend, die Johannes niemand mag vertellen op straffe van verstening. Hij slaagt er weliswaar in de bedreigden te redden, maar dit kost hemzelf een veroordeling tot de strop. Op het laatste moment verraadt hij het geheim, waarop hij versteent. De bedroefde koning hoort, dat hij de verstening kan opheffen, door het beeld te besprenkelen met het bloed van zijn twee kinderen. Hij slaat hun het hoofd af en Johannes wordt weer levend. Op zijn beurt wekt deze nu de kinderen op door bestrijking met hun eigen bloed.

Dit sprookje moet zeer oud zijn, want een gedeelte komt voor in de grote verzamelbundel van Somadeva, volgens Benfey en R. Köhler de bron van ons sprookje, volgens G. Huet slechts een secundaire variant. Weliswaar moet dit Indische verhaal teruggaan op de 10de eeuw, maar het motief van de melaatsheid schijnt in de middeleeuwse redacties te hebben ontbroken. Ja, het heeft er alles van, dat dit motief uit het westen, uit A. en A. is overgenomen. Gaat men nu met de oudere orientalistische school uit van de prioriteit van het Somadeva-verhaal ten opzichte van *De Trouwe Johannes*, dan kan men moeilijk verklaren, waarom het westerse sprookje niet dit melaatsheidsmotief heeft gekregen. Veel aannemelijker acht Huet het daarom, dat de verstening van *De Trouwe Johannes* oorspronkelijk is en dat de franse jongleur dit opzettelijk heeft veranderd in melaatsheid. Hetzelfde is trouwens gebeurd met een ander (oosters) verhaal, opgenomen in de *Gesta Romanorum*[1]. De conclusie moet dus zijn, dat zowel A. en A. als het Indische verhaal litteraire bewerkingen zijn van internationale sprookjesstof, m.a.w. de

[1] A. Aarne *Vergleichende Märchenforschung* (1908) S. 132.

kern van A. en A. is niets anders dan een combinatie van *De Twee Broeders* en *De Trouwe Johannes.*

Indien wij Huets opvatting aanvaarden en dus elke oosterse invloed afwijzen, zolang niet bewezen is, dat Grimm's sprookjes niet autochthoon kunnen zijn, blijft nog de door Potter[1] gestelde vraag open, of *De Twee Broeders* en *De Trouwe Johannes* direct of indirect de bron zijn geweest van A. en A. Het is immers heel goed mogelijk, dat de twee sprookjes reeds in een bepaalde litteraire vorm gecombineerd waren, voordat de dichter van de oer-chanson de geste (om Bédier's these nu even te aanvaarden) aan het werk ging. Hoe dit zij, vast staat in elk geval, dat verscheidene motieven niet uit zijn koker zijn gekomen, maar behoren tot het courante materiaal van de jongleur en de hagiograaf.

§ 4 – *Epos of legende.*

De verhouding tussen de typische helden- en heiligenmotieven verschafte zelfs de onderzoekers de nodige argumenten voor de strijdvraag aangaande de prioriteit van epos of legende. Bezien we deze zaak wat nader.

Bédier was uitgegaan van de passio, het martelaarschap der vrienden. Naar zijn mening tendeert de gehele sproke naar dit levenseinde, zodat het martyrium geen willekeurig verlengstuk van een jongere hagiograaf kan zijn, maar een integrerend deel moet hebben uitgemaakt van de oer-chanson de geste. Bédier ontdekte voorts de sporen van een eeuwenlange plaatselijke cultus van de beide helden, waaruit de eventualiteit van een locale legende als bron van het franse oer-epos vanzelf voortvloeide. Over het karakter en de oorsprong van die legende zelf laat Bédier zich niet uit. Wie hier het ontleedmes gaat hanteren kan het echter niet meer buiten de vergelijkende godsdienstgeschiedenis stellen. In het onderhavige geval had dit Bédier niet behoeven af te schrikken, want toevalligerwijze zagen in de eerste jaren

[1] M. A. Potter *Ami et Amile* in Publ. of the mod. Lang. Ass. of America 23 (1908) p. 471 seq.

van deze eeuw een aantal studiën over ons onderwerp het licht, die nog steeds „grundlegend" zijn[1]. Van bijzonder belang zijn vooral de studiën van Harris. Volgens deze zouden alle vrienden-martelaren (Polyeuctes en Nearchus, Cantina en Cantinus, Donatianus en Rogatianus enz.) een dioscurisch type vertonen, oorspronkelijk tweelingen zijn en in de plaats zijn gekomen van heidense tweeling-godheden, die plaatselijk werden vereerd. In dit licht heeft Krappe[2], sterk bekoord als hij was door Harris' theorie, nu ook de legende van het vriendenpaar A. en A. aan een critisch onderzoek onderworpen. Dat deze aanpak tevens heeft geleid tot allerlei interessante gevolgtrekkingen voor de sproke in haar overgeleverde litteraire vormen, is een extra winst, die wij dankbaar incasseren.

Was het reeds lang opgevallen, dat de sprekende gelijkenis van A. en A. beter bij broers dan vrienden past, Krappe acht dit bovenal een eigenschap van tweelingen, waarvoor hij nog extra steun vindt in het gelijktijdige geboren worden en sterven, de naamsovereenkomst en de gelijkheid van rang van de ouders. Van al deze argumenten blijft echter bij critische beschouwing alleen de uiterlijke gelijkenis over. Van een gelijktijdige geboorte maken immers de oudste redacties geen opzettelijke melding, men kan het hoogstens — ofschoon geenszins noodzakelijk — veronderstellen. Van overeenkomst in rang is naar middeleeuwse opvatting in het geheel geen sprake: Amelis is de zoon van een graaf, Amijs van een ridder, een geweldig onderscheid, ja bijna het grootste, dat zich denken laat, wil er nog vriendschap in de door de dichter bedoelde zin mogelijk zijn; hoe zou er trouwens lotsgemeenschap kunnen bestaan tussen een edelman en een dorper! Een der verdiensten van onze sproke

---

[1] S. Eitrem *Die göttlichen Zwilinge bei den Griechen* (Christiania 1902); H. Grégoire *Saints jumeaux et dieux cavaliers. Etude hagiographique* (Paris 1905); J. Rendel Harris *The Dioscuri in the Christian Legends* (London 1903) [Vg. dez. *The cult of the Heavenly Twins* (Cambridge 1906) en *Boanerges* (Cambridge 1913)].

[2] A. H. Krappe *The legend of Amicus and Amelius* in The modern language review 18 (1923) p. 152 seq.

schuilt juist in dit standsverschil. De heldendaad van Amijs, de mindere, ten bate van een meerdere wordt door Amelis beloond met het kostbaarste, dierbaarste geschenk: deze herkrijgt het leven (want melaatsheid is een maatschappelijke dood, dus voor de mens, die alleen ín de maatschappij kan leven, de dood tout court) doordat de ander zijn kinderen offert.

Ook de naamsovereenkomst dwingt ons niet tot tweelingen te besluiten. Men denke slechts aan de Heemskinderen, Ritsaert en Writsaert, één voorbeeld uit vele, waarin broers, die geen tweelingen zijn, een vrijwel gelijke naam dragen. Het geval van Gunther, Gernot en Gieselhêr wijst er trouwens op, dat die overeenkomst althans in de Germaanse wereld niet toevallig is.

Laten wij echter Krappe weer het woord geven. Na dus reeds op één punt kritiek te hebben geoefend op de sproke in haar overgeleverde vorm door de gelijkenis der vrienden te herleiden tot een verondersteld tweelingschap, gaat hij over tot de toetsing — alweer in het licht van Harris' theorie — op hun oorspronkelijkheid van verschillende afwijkende motieven in A. en A. en *De Twee Broeders*. Daarbij komt A. en A. er slecht af. Met uitzondering van het bloedige offer (dat trouwens als motief op het sprookjestype van *De Trouwe Johannes* teruggaat) moet de Sproke in al haar varianten onderdoen voor *De Twee Broeders*. Het ontgaat Krappe echter ten enen male, dat hij zo aan een chanson de geste een exclusieve sprookjesmaatstaf gaat aanleggen, dat hij m.a.w. geen recht laat wedervaren aan het typisch ridderlijke en legendarische in dit soort middeleeuwse verhalen. Op die manier maakt Krappe van Bédier's oer-chanson de geste of wil men van Huet's locale cultus-legende, — maar dat is bijna even erg — een sprookje of liever een mythe. Daar is bijv. het probleem van Amijs' plotselinge rampspoed. Waarom wordt hij melaats? De oudste redactie, Rod. Tortarius laat de vraag onbeantwoord. De latijnse Vita zegt: 't was een beproeving (een typische legenden-motivering, die

Bédier daarom gaarne oorspronkelijk acht); alleen de ridderlijke bewerkingen geven mirabile dictu het bijbelse antwoord van een straf Gods[1]. Natuurlijk niet omdat de jongleurs zo bijbels georiënteerd waren, maar omdat dit hun rechtsbesef bevredigde. Wat had Amijs dan misdreven, zal men vragen. Het middelengelse gedicht zegt, een beetje kinderachtig naar onze smaak, hij had een valse eed afgelegd vóór het duel. De franse chanson de geste noemt ronduit bigamie de oorzaak van Amijs' ongeluk en ziedaar volgens Krappe de oorspronkelijke lezing. In r. 1950 e.v. van het franse epos vertelt de redder, juist als in het sprookje, van zijn slapen bij zijn schoonzuster.

Ook de functie van de twee bekers acht Krappe in A. en A. onoorspronkelijk. Ze zijn hier uitsluitend herkenningsmiddel, waarvoor elders doorgaans andere zaken dienen (een ring in een glas, enz.). In een bepaalde redactie van *De Twee Broeders* waarschuwen ze voor een gevaar, dat één der broers bedreigt en zo zal het ook zijn geweest in de oer-A. en A. Daarin zal ook de zwaardepisode hebben ontbroken. 't Zwaard is een typisch kuisheidssymbool[2], in A. en A. volkomen overbodig, omdat hier geen de minste twijfel dienaangaande bestaat. Zo tracht Krappe dan te komen tot de oerredactie: de bekers waarschuwen Amicus voor 't gevaar, dat zijn vriend (d.i. zijn tweelingbroer) bedreigt. Hij bevrijdt hem, maar wordt door deze in een vlaag van jaloezie gedood. Amelius heeft berouw en wekt zijn dode vriend weer op door een bloedig offer. Met *De Twee Broeders* en *De Trouwe Johannes* behoort A. en A. tot de zeer oude tweeling-sagen. Tweelingen zijn òf elkaars vijanden (Jakob en Ezau, Romulus en Remus, Horus en Set) òf onafscheidelijke

---

[1] Vg. bijv. het verhaal van Mirjam (*Deut.* 12, 13), Gehazi (2 *Kon.* 5, 20 e.v.); Uzzia (2 *Kron.* 26, 19). Daarnaast kent de overlevering ook melaatsheid als beproeving (bijv. in het O. T. Job en in de latere legende (?) Constantijn), waarbij de hagiografische redacties van A. en A. aansluiten. Als straf Gods kon God alleen melaatsheid genezen, vg. *Matth.* 8, 2–4, *Marcus* 1, 40–44, *Lucas* 5, 12–14.

[2] Vg. B. Heller *L'épée symbole et gardienne de chasteté* in Romania 36 (1907) p. 36 **suiv.**

vrienden (zo in de drie sprookjes en de Griekse Dioscuren, ofschoon in de Dioscuren-overleveringen nog sporen van onderlinge twist en handgemeen voorkomen, zoals in de twee sprookjes van Grimm).

De legende van A. en A. wortelt dan in een Dioscurische cultus, die van overoude tijden bloeide in Noord-Italië. De Dioscuren (Castor en Pollux) werden daar inderdaad vereerd. 't Christendom verving de tweeling-goden door ditoheiligen. In Milaan Protasius en Gervasius en in Mortara Amicus en Amelius. Mortara ligt op de pelgrimsweg naar Rome; zo leerden franse minstreels de legende kennen. Als ruiters en krijgers (dat waren A. en A. als opvolgers van de Dioscuren) waren ze voor hen aantrekkelijk [1].

Tussen de Dioscuren-legenden en de oer-redactie van de chanson de geste ligt echter nog een hele afstand. Ja, wat hebben ze eigenlijk met elkaar gemeen? Waar is het drakengevecht en de valse drakendoder [2], waar is de waarschuwende functie der bekers, waar is de twist en het tragische handgemeen der vrienden, wat blijft er tenslotte over van het tweelingschap van A. en A., als men de sprekende gelijkenis niet per se daarvoor aansprakelijk stelt? In Dioscurenmythen is voorts nimmer sprake van een bloedig offer, de pointe van A. en A. De broedermoord heeft hier plaats gemaakt voor melaatsheid, die geneest door kinderbloed. Is het eerste een hagiografisch motief, het laatste is oeroud volksgeloof. Plinius maakt er al melding van. In het westen is het gedurende de gehele M. E. bekend gebleven, van de Sylvesterlegende (eind 5de eeuw) tot Hartmann von Aue's *Arme Heinrich* [3]. Het gegeven lag dus voor het grijpen, maar toch wil het er

---

[1] Als jonge ridders met palm en zwaard heeft Paolo da Brescia ze afgebeeld op een gothisch altaar in Turijn uit 't jaar 1459, vg. S. Reinach *Répertoire de peintures du Moyen Age et de la Renaissance* t. III (Paris 1910) p. 332.

[2] Om daarvan een spoor te herkennen in Hardré, het stereotiepe verraderstype, is wel zeer gewild.

[3] Vg. P. Cassel *Die Symbolik des Blutes und der arme Heinrich* (Berlin 1882); H. L. Strack *Das Blut im Glaube und Aberglaube der Menschheit* etc. 5. Aufl. (München 1900); H. Sparnaay *Hartmann von Aue* 2, S. 3–4.

bij mij niet in, dat we hier met een min of meer toevallige, willekeurige variant te doen zouden hebben. M.i. tendeert onze sproke van meet af aan naar deze ontknoping. Daarentegen ben ik minder overtuigd van de oorspronkelijkheid van de passie. Ik kom daarop aanstonds terug. Hier wil ik alleen opmerken, dat indien men met Krappe het martyrium als een integrerend deel beschouwt van de oerredactie, er weer een verschilpunt meer is met de Dioscuren-legende, althans de latijnse en middeleeuwse. Wel zou de Griekse legende een soortgelijk einde kennen: in Apollonius Rhodius' *Argonautica* (r. 1298 e.v.), bij Apollodorus en Hyginus worden twee jonge tweelingbroers zonder afdoende reden gedood door een sympathieke nationale held, wanneer ze terugkeren van de lijkspelen. Ofschoon Hyginus hier in de M. E. bekend was, gelooft Krappe niet, dat we hem voor het martyrium van A. en A. aansprakelijk moeten stellen. Hij acht het waarschijnlijker, dat de Dioscurische tweeling-goden in Mortara reeds in de Romeinse tijd met de Boreades zijn geïdentificeerd.

We zullen Krappe's hypothesen voorlopig het veiligst onder voorbehoud aanvaarden. Alleen zou ik ter aanvulling van mijn reeds terloops gemaakte bedenkingen nog gaarne een extra groot vraagteken willen zetten achter de geforceerde vergelijking van A. en A.'s martelaarschap met dat der Boreades. Een der pijlers hiervan is de vrome onderneming, waarvan de helden in beide gevallen terugkeren: de Boreades van lijkspelen, A. en A. van een bedevaart naar het H. Graf. Maar daarvoor aanvaardt Krappe voetstoots de lezing van de chanson de geste en van die lezing laat hij de quintessens, de ziekte der helden als niet passend in de vergelijking, stilzwijgend achterwege. De zaak is dat geen der andere redacties van die bedevaart naar Jeruzalem gewagen[1]. Waarom zouden ze niet met de Vita doodeenvoudig in het gevolg van Karel de Grote hebben deelgenomen aan de strijd tegen

[1] Slechts de *Chevalerie Ogier* laat hen Ogier ontmoeten, wanneer ze terugkeren van een pelgrimage naar Rome.

Desiderius en daarbij gesneuveld zijn, een a.h.w. natuurlijk middeleeuws episch motief?

Een andere kwestie is het, of het martyrium oorspronkelijk deel heeft uitgemaakt van onze sproke. Door mijn kwalificatie „sproke" verraad ik al dat dit m.i. lang niet zeker is, hoezeer ik er anderzijds ook toe neig, de oorsprong van A. en A. in een plaatselijke cultuslegende te zoeken[1]. We raken hier het probleem van de prioriteit der ridderlijke of legendarische redactie van A. en A. Het wordt daarom tijd iets van de middeleeuwse overlevering van de sproke te vertellen.

§ 5 – *Overlevering.*

Wij bezitten dan allereerst een latijns gedicht in disticha in Rodolphus Tortarius' *Epistola ad Bernardum,* eind 11de eeuw (volgens E. de Certain tussen 1090 en 1100 vervaardigd[2]. Ofschoon de auteur een geestelijke was, n.l. monnik van Fleury-sur-Loire, draagt zijn werk eerder een roman- dan een legendekarakter. Althans als we geen kritiek oefenen op zijn motieven, maar die nemen zoals ze zijn. Gaat men dat wel doen, dan legt men het verhaal op het Procrustusbed van zijn hetzij episch, hetzij legendarisch apriorisme. Wil men zo objectief mogelijk te werk gaan, dan lichte men eerst de motieven er uit, die nergens weerkeren. Het aantal is vrij groot en dit wettigt de conclusie, dat deze oudste redactie alleen staat en blijkbaar geen noemenswaardige invloed heeft geoefend op een der latere bewerkingen. Voor de beoordeling van het geestelijk of wereldlijk gehalte van deze motieven missen we dus de toetsingsmogelijkheid aan de jongere versies. Bovendien schreef Tortarius zijn *Epistola* in het laatste decennium van de 11de eeuw, d.w.z. de tijd

---

[1] Ik gebruik sproke in de moderne wetenschappelijke genologische betekenis (als ridderverhaal dus) en niet in de middeleeuwse, want dan vallen er ook mirakelverhalen van overwegend geestelijk karakter onder.

[2] Uitg. door E. de Certain in Archives des Missions 5 (1856) p. 119–123 en door M. B. Ogle en D. M. Schullian *Rodulfi Tortarii Carmina* (Rome, American Academy 1933). — Het artikel van A. Monteverdi *Rodolfo Tortario e la sua epistola „ad Bernardum"* in Studi Romanzi 19, bleef buiten mijn bereik.

toen de chanson de geste zijn grootste triumfen al had gevierd, terwijl het heiligenleven in de volkstaal nog slechts zijn eerste proeven ging vertonen. Epische beïnvloeding van een hagiograaf is dus a priori waarschijnlijker dan het omgekeerde. Tot dusver heeft niemand daarmee rekening gehouden. Nog minder met de problematiek van het epische en legendarische zelf. Men kan natuurlijk zeggen: episch = wereldlijk, legendarisch = geestelijk, maar zo is het onderscheid voor de middeleeuwen veel te lapidair geformuleerd. Zelfs al zijn we sinds Sparnaay's *Verschmelzung* op onze uiterste hoede en hebben we in een ridderroman de hagiografische en in een heiligenleven de romantische motieven leren onderkennen, dan zijn we er nog niet. De vraag naar het wezenlijke onderscheid tussen episch en legendarisch, ja zelfs tussen wereldlijke en geestelijke motieven in de literatuur, blijft open en daarop is het antwoord, althans vóór de Gothiek, verre van eenvoudig. Het is natuurlijk niet moeilijk de jongere bewerkingen van A. en A. te splitsen in een romantische en een legendarische groep, maar het is de vraag of dit ook gevolgtrekkingen mag hebben voor Rod. Tortarius en de zgn. oerredactie, die nog wortelen in de oude sacramenteel-symbolische wereld. Hoe de jongleurs te werk gingen, weten we. Doop en passie interesseerden hun minder dan een boeiende intrige en dramatische bewogenheid, aardse liefde meer dan offer en ontzegging. Zo kunnen we met de oudere onderzoekers[1] een aantal afstammelingen van het geslacht A. en A. tot een afzonderlijke „roman-tak" verenigen, zonder daarbij rekening te houden met de innige verwantschap van enkele hier ondergebrachte leden met de „legende-tak". Gaat men vervolgens in Tortarius de stereotiepe epische motieven afmeten tegen de hagiografische, dan schijnt de schaal naar de romankant door te slaan. Het gewichtigste argument is het ontbreken van de inleiding en

[1] E. Kölbing *Zur Ueberlieferung der Sage von Amicus und Amelius* in Paul und Braune's Beiträge IV (1877) S. 271 ff.; C. Hofmann *Ami et Amile und Jourdain de Blaivies* 2. Aufl. (Erlangen 1882).

vooral van de passie. Daarbij komt nog het initiatief van de vrouw in het liefdesavontuur van Amelius en Belisent en de ene dienaar, die later met Amicus meetrekt, zoals in *Amis and Amiloun (E)*[1]. Dat de opgewekte kinderen met gouden appelen spelen, stemt weliswaar met het franse epos overeen, maar acht ik niet noodzakelijk van epische origine[2]. Laat men de varianten van Tortarius buiten beschouwing en bepaalt men het gehalte naar distincties, die feitelijk eerst voor de jongere versies gelden en daarvoor dan ook gemaakt zijn, dan wekt de oudste bewerking een romantische indruk.

Toch werd niet Tortarius maar de franse chanson de geste *Amis et Amiles (Ch)* de stamvader van de helden-tak[3]. Het ligt buiten ons bestek deze uitvoerige chanson de geste te analyseren en alle nazaten te identificeren. De berijmingen van Van Maerlant en Boendale hebben geen enkel aanrakingspunt met het franse epos en deszelfs descendenten. Wij mogen derhalve volstaan met de opsomming van de voornaamste representanten van de romangroep. Behalve de chanson de geste zijn dit *Amys et Amillyoun (L)*, een anglo-normandisch gedicht uit het laatst der 12de eeuw[4]; *Amis and Amiloun (E)*, een middelengels gedicht, dat ofschoon niet rechtstreeks, teruggaat op *L.*[5], en *Amici* (= Alexander et Ludovicus *(SS)* in de *Historia Septem Sapientium*[6], een

---

[1] Het tweetal in de chanson de geste moet dan een ingeslopen legendenmotief zijn.

[2] Men vindt het motief terug in een italiaans spel van de Jacobspelgrims bij A. d' Ancona *Sacre rappresentazioni dei secoli XIV, XV e XVI* 3 (1872) p. 435.

[3] Uitg. door C. Hofmann, zie bl. 23 noot; duitse vertaling van G. Grein (Kiel 1902); analyse (door P. Paris) in *Hist. Lit. de la France* 22, p. 288 suiv. Zie nog Klein *Sage, Metrik und Grammatik des altfranz. Epos A. und A.* (Bonn 1875); voor de verwantschap met de Horn-novelle A. H. Krappe *The Legends of A. a. A. and of King Horn* in Leuv. Bijdr. 16 (1924) bl. 14 e.v. Op *Ch* gaat ook terug het mirakelspel (eind 14e eeuw) uitg. d. G. Paris en U. Robert *Les miracles de Notre Dame par personnages* 4 (1879).

[4] Uitg. d. E. Kölbing in *Amis and Amiloun* (Heilbronn 1884; Altengl. Bibl. Bd II).

[5] E. Kölbing in Englische Studien 2 (1879) S. 296 ff en de inleiding op zijn bovengenoemde uitgave.

[6] Uitg. d. G. Buchner in Erlanger Beiträge zur englischen Philologie 5 (1889), in verschillende talen bewerkt, o.a. in het mnl. als *Die hystorie van die seven wijse mannen van romen* (facs. uitg. A. J. Botermans, Haarlem z.j. [1898]); zie voor andere vertt. en de afzonderlijke verbreiding van de novelle, los van de Zeven Wijzen, M. Ramondt in Tschr. v. Ned. Taal en Lett. 41, bl. 43.

redactie die dichter bij *E* en diens voorbeeld staat dan bij *Ch* [1].

Zoals de franse chanson de geste de ideale representant is van het roman-type, vertegenwoordigt het latijnse prozaverhaal, de *Vita Amici et Amelii Carissimorum* (*M*) het legendetype in zijn zuiverste vorm [2]. Men mene echter niet, dat *Ch en M* volkomen onafhankelijk zijn van elkaar. Indien we de veronderstelde oer-chanson de geste, waarop zowel de legende- als de romanredactie zouden kunnen teruggaan, buiten beschouwing laten, komt de prioriteit toe aan *M;* verschillende motieven schijnen *Ch, L* en *E* dan aan *M* te hebben ontleend. De voornaamste afstammelingen van *M* zijn: een latijns gedicht in hexameters [3] (*H*); *Li amitiez de ami et amile* (*FP* I), een tamelijk nauwkeurige 13de-eeuwse franse prozavertaling van *M* [4]; *Amícus Rímur ok Amilíus* (*R*), een ijslandse bewerking van *M* [5]; de keltische prozaredactie in het *Rode Boek* van Hergest [6]; voorts de reeds genoemde redd. *Ch, L, E;* en tenslotte een 14de-eeuwse franse prozabewerking (*FP* II) [7].

Naast de uitvoerige Vita (*M*) zelf kennen we nog een verkorte bewerking, die onder de titel *De duobus pueris consimilibus natis Amico et Amelio* (*VB*) door Vincentius Bellovacensis is opgenomen in zijn *Speculum Historiale* bk XXIII, cap. 162–166 en 169, maar ook afzonderlijk in een handschrift is aangetroffen [8]. De varianten in dit handschrift

[1] Kölbing, *A. and A.* p. cxxix.

[2] Uitg. d. J. F. Mone in Anzeiger für die Kunde der teutschen Vorzeit 1836 S. 146 ff. en d. Kölbing *A. and A.* p. xcvii seq. met varianten naar Mone. Beide uitgaven zijn helaas slechts gebaseerd op één der vele hss., die inz. in franse bibliotheken berusten. Ook de Haagse *Vita A. et A. sociorum* (hs. K. B. 70 H 45, fol. 105–124) zal wel deze redactie vertegenwoordigen.

[3] In hs. Parijs, Bibl. Nat. 3718 in 4° (volgens Kölbing zoek) waarvan een fragment (48 vss.) is uitg. d. L. J. N. Monmerqué en Fr. Michel *Théâtre français au moyen-âge* (Paris 1839) p. 217 en Kölbing *A. and A.* p. cxi seq.

[4] Uitg. d. L. Moland en C. d' Hericault *Nouvelles françaises en prose du XIIIe siècle* (1856) p. 35 suiv.

[5] Uitg. d. Kölbing *A. and A.* p. 189 seq.

[6] Uitg. d. H. Gaidoz in Revue Celtique IV (1879–'80) p. 201 suiv. (mèt een franse vertaling).

[7] Uitg. d. J. F. Mone tap, S. 161 ff.

[8] Uitg. d. A. Schönbach in Sitzungsberichte der phil.-hist. Classe der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften 88 (Jg. 1877) Wien 1878, S. 849 ff.

zouden er op wijzen, dat Vincent van Beauvais niet zelf de auteur is van de verkorting, al is zijn versie dank zij de populariteit van het *Speculum Historiale* de bron geworden van een aantal bewerkingen in de volkstaal. Tot deze laatste behoren de ijslandse *Amícus ok Amilíus-saga*[1] (*S*); *Der Zielen Troost* (*ST*)[2]; een gedicht van Andreas Kurzmann (von Neuberg) † vóór 1428 (*K*)[3]; een prozaredactie in schwäbisch dialect, (*SP*)[4]. Ook onze Jacob van Maerlant heeft met zijn berijming van het *Speculum Historiale* de sproke van Amijs en Amelis voor een ruimer publiek toegankelijk gemaakt.

In zijn *Spieghel Historiael* III, bk VIII, cap. 75 e.v. geeft hij een min of meer getrouwe weergave van het latijn, zoals ieder zelf kan zien in de hiervolgende uitgave, waarin wij de tekst van *VB* naast die van Van Maerlant hebben laten afdrukken. Op zijn beurt is Van Maerlant's berijming weer gebruikt door Jan van Boendale, die in zijn *Brabantsche Yeesten* II, 23–632 en 755–862 zijn voorbeeld doorgaans woordelijk volgt. De vrijheden, die hij zich hier en daar veroorlooft in weglating van een enkel bijkomstig motief of in uitbreiding van het regeltal door inhoudloze stoplappen, zijn slechts illustratief voor de werkwijze van de Antwerpse schepenclerc. Ze bieden geen varianten in eigenlijke zin en bezitten vergeleken bij Van Maerlant slechts stilistische waarde.

De korte latijnse legende-redactie van A. en A. (*VB*) is later onafhankelijk van Van Maerlant en Boendale's bewerking nog in het middelnederlands verbreid via de vertaling van de oorspronkelijk nederduitse *Der Sielen Troost*[5]. De roman-redactie daarentegen is hier alleen bekend geworden door de *Hystorie van die seven wijse mannen van romen*[6], waar

[1] Uitg. d. Kölbing in Germania 19, S. 184 ff.

[2] Naar de mnd. red. (in Keuls dialect) uitg. d. Wackernagel *Altdeutsches Lesebuch*, 5. Aufl. S. 1313 ff. (Zie voor hss en literatuur C. G. N. de Vooys *Mnl. Leg. en Exemp.*[2] bl. 52).

[3] Zie Schönbach, tap S. 850.

[4] In hs. München Cgm. 523 (15de eeuw), vg. Schönbach, tap, S. 850.

[5] Zie noot 2.

[6] Inc. Gouda ca. 1479. Zie boven bl. 24 noot 6.

wij in het 14de verhaal onze helden als *Milles en Amijs* terugvinden. Een verwant gegeven tenslotte biedt nog de *Historie van Olivier van Castilien ende van Artus van Algarbe* [1]. Bekendheid met de sproke blijkens reminiscenties of toespelingen vond ik alleen in de bundel van Carton [2].

Het kan niet de bedoeling zijn van deze inleiding de gehele — voor zover bij een zo enorme verbreiding van een verhaalstof als de onderhavige ooit van volledigheid sprake zal zijn — overlevering van A. en A. te vervolgen. Ze heeft voor de tekstgeschiedenis van Van Maerlant's en Boendale's berijming trouwens geen enkele betekenis. Voor eventueel verder onderzoek kan het echter zijn nut hebben te wijzen op de engelse, deense en italiaanse bewerkingen, die K. Hofmann vermeldt in zijn uitgave van de franse chanson de geste [3], de latijnse van de *Scala Celi* (op *Amicitia*) en de catalaanse *Historia de Amich & Milis* vermeld door M. Mala y Fontanals [4]. Gecontamineerd of overwoekerd door andere motieven vindt men de vriendschapsbeproeving nog terug in *Le dit des trois pommes* [5], die op zijn beurt invloed heeft geoefend op Konrad von Würzburg's *Engelhard* [6] en Kunz Kistener's *Die Jakobsbrüder* [7]. Van de moderne bewerkingen tenslotte noemen we de *Romance de la linda Melissenda* [8] en die van Elémir Bourges en Maurice Pottecher [9].

---

[1] H. Eckert van Homberch, Antw. ca. 1510, uit het frans van Ph. Camus; zie Luc. Debaene *De Nederlandse Volksboeken* (Antw. 1951) bl. 125 e.v.

[2] *Oudvlaemsche Liederen en andere Gedichten der XIVe en XVe eeuwen* (Gent z.j.) bl. 157. — Volgens J. te Winkel *Gesch.* I (Haarlem 1887) bl. 510, *Ontwikkelingsgang* II[2] bl. 131 zou Amelye en Willem van Brabant in Dirc Potter's *Der Minnen Loep* bk 2, 4188 e.v. een reminiscentie zijn van *A.* en *A.*; Amelye is hier echter een vrouw en het verhaal heeft niets met *A. en A.* gemeen.

[3] Zie de Inl. op zijn uitg., no's 14, 17, 20 en 21.

[4] *Poètes lyriques catalans* in Revue des langues romanes, 2e Série, t. 5 (1878) p. 59.

[5] Uitg. d. G. S. Trébutien (Paris 1837).

[6] Uitg. d. P. Gereke (Halle 1912).

[7] Uitg. d. K. Euling (Breslau 1899), uitvoerig geanalyseerd door R. Köhler *Kleinere Schriften zur erzählenden Dichtung des Mittelalters*, herausg. v. J. Bolte II. (Berlin 1900) S. 163 ff.

[8] K. Hofmann *a.w.* no. 23, vg. A. Helman in D. Warande 1933, bl. 595 e.v.

[9] M. Valkhoff in *Winkler Prins Enc.*[6] 1, 764.

VERANTWOORDING

Zowel de latijnse als de middelnederlandse tekst, die wij hierachter naast elkaar hebben laten afdrukken, is diplomatisch, d.w.z. dat wij de tekst van Vincentius Bellovacensis' *Speculum Historiale* in de incunabel: Argentorati apud Joh. Mentelin, ca 1473 (Hain-Copinger 6246) l. XXIII, cap. 162 seq. en van Jacob van Maerlant's *Spieghel Historiael* in handschrift: Kon. Ned. Akad. van Wetensch. no XX — beschreven in de aanstonds te noemen uitgave 1, bl. LXXXIX e.v. — fol. 201 f e.v., het enige dat volledig is, tevens het enige dat de episode van Amijs en Amelis bevat, t.w. in de 3e partie, bk. 8 cap. 75 e.v. (in de uitgave van M. de Vries en E. Verwijs dl. 3 (Leiden 1863), bl. 140 e.v.) hebben geëerbiedigd, behoudens de (cursief gedrukte) oplossing der afkortingen en de consequente doorvoering van de hoofdletter aan het begin der versregels. Ter vermindering van het aantal tekstcritische aantekeningen hebben wij alles wat geschrapt tussen ( ) en wat toegevoegd moet worden tussen [ ] geplaatst. Opmerkingen het hs betreffende vindt men aan de voet der bladzijden. Tevens zal men daar aantreffen de nodige taalkundige toelichting bij de tekst en de voornaamste varianten in Jan van Boendale's *Brabantsche Yeesten* II, 23, e.v. naar hs K. B. Brussel ms 17012–13 (aangeduid met B), het teksthandschrift van J. F. Willems voor zijn uitgave van 1839 (J. F. Willems *De Brabantsche Yeesten of Rijmkronyk van Braband door Jan de Klerk van Antwerpen* I (Brussel 1839) bl. 68 e.v.). Voor opheldering van litteraire en cultuurhistorische kwesties verwijzen we naar de Inleiding.

AMIJS ENDE AMELIS

CLXXII DE DUOBUS PUERIS CONSIMILIBUS AMICO ET AMELIO EX GESTIS EORUM.

Temporibus pipini regis francorum orti sunt duo pueri. miro modo sibi consimiles. vnus ex comite aluernensi. alius ex milite quodam bericano. Qui cum a parentibus baptismi causa romam deferrentur. in luca ciuitate se inuicem inuenerunt. et societate inter se firmata. romam ingressi sunt. Tantaque inter paruulos erat societas et voluntatis identitas. vt vnus sine alio nollet cibum sumere nec in alio cubiculo requiescere Oblati igitur sancto pape deusdedit ab eo sunt baptizati.

Hs. Kon. Ak. XX, fol. 201 f.

In puppijns tiden alse wijt horen
Worden ·ij· kindere geboren
Die vter maten gelijc waren
Deen wart geboren in aluaren
Ende was des grauen kint
Tander alsemen gescreuen vint
Was eens anders van bericaen
Eens gheviel hebbe ic verstaen
Datmen te rome voerde ter stede
Die kindere omme hare kerstijnhede
Want men mochte niet no en plach
Datmen nv pleget vp desen dach
Datmen iet vele kindere clene
fol. 202 a Ter vonten brochte int gemeene
Maer men lietse so verre dijen
Dat si tgeloue mochten lijen
Tote ludeke indie stat
So gaf dauenture dat
Dat die kindere quamen te samen
Ende si vaste vriendscap namen
So staerc in zitten ende in wanderen
Dat deen niet sonder den anderen
Noch weder slape[n] wilde(n) no eten
Dese kinderen alse wijt weten
Quamen te rome te samen
Ten paues deusdedit hiet bi namen
Beede doopte hise die ghone
Ende hi hiet des grauen sone

---

1 *puppijns* Indien Pippijn van Herstal bedoeld is, moet *paues deusdedit* (r. 26) paus Adeodatus II (672–676) zijn en *paues Constantine* (c. IXXIX, r. 33) paus Constantinus I (708–715). Het dienstverband bij Karel de Grote, de strijd tegen Desiderius, koning der Longobarden (757–774) en de Slag bij Mortara (773) doen daarentegen aan Pippijn de Korte denken. — 7 *anders* bevreemdt, men verwacht *ridders* (vg. VB), maar ook r. 29 heeft *andren*. — 10 *kerstijnhede* doop. — 11–14 persoonlijke opmerking van Van Maerlant. — 15 *dijen* opgroeien. — 16 *mochten* konden; — *lijen* belijden. — 17 *ludeke* Luik (het Latijn heeft *Luca* = Lucca in Italië). 26 Versta *die* deusdedit enz.

Qui filio comitis *im*posuit nomen amel*ius* et filio militis amic*us* Multiq*ue* romanor*um* milit*um* eos cu*m* gaudio de fo*n*te sacro susceperunt P*ost* hoc ipse papa duos sciphos ligneos pari amplitudi*ne* *com*positos auro et ge*m*mis dedit eis dice*n*s. Accipite hoc donu*m*. q*uo*d vobis i*n* eternu*m* sit testimoniu*m* q*uia* ego vos i*n* basilica *sancti* saluatoris baptizaui Quib*us* gratuito acceptis ad p*ro*pria sunt reuersi. Adultu*m* v*er*o berican*um* filiu*m* *scilicet* amicu*m* q*uasi* alter*um* salomo*nem* de*us* magna sapie*n*tia decorauit Que*m* cu*m* esset a*n*nor*um* ·xxx· pater e*ius* senex languore corrept*us* vir nobilis et sa*n*ctus p*re*monuit *cristi* militia*m* exercere. fide*m* dominis seruare.

Amelis: enden andren amijs
Die roemsche ridderen in alre wijs
Diere vele saghen toe
Hieuense vter vonten doe
Die paues selue gaf hem daer
Pladine nappen ouer waer
Verchiert met gesteente mede
Euen g[r]oet ende sprac tier stede
Neemt dese cleenode van mi
Dat v lijctekijn altoes si
Dat ic v doepte metter hant
Hier in de kerke ende hout den pant
Die kindere ontfingen die heren
Met dien si te lande keren
Elc tsinen vader danen si quamen
Maer die herte bleuen te samen
Alse amijs quam te sinen magen
Wart hi die wijste van sinen dagen
Ende alse hi hadde ·xxx· jaer dan
Sijn vader was een out man
Ende van liue heilech ende goet
Sodat hem euel wee doet
Ende heuet ontboden amise
Ende hiet hem in alre wise
Dat hi in ridderliken liue
Gode emmer onderdanech bliue
Ende ghetrouwe dinen here

30–32 Ontbr. bij B. — 34 *pladine* ahornhouten. — 38 *lijctekijn* bewijsstuk. — 41 B heeft i.p.v. deze r.

Ende dat ghijs oec te bat
Hebben moet in allen eren

44 Na deze r. volgt bij B nog:

Al waren sy van een gesceiden
Alsoet na wel sceen hen beiden

45–46 *magen* en *dagen* bij B verwisseld, wat beter is. — 46 Na deze r. volgt bij B nog:

Want in hem soe wies soe seer
Doecht en wijsheit soe lanc soe meer

50 Te verbinden met 48 (*euel* ouderdomskwalen).

sociis et amicis auxiliu*m* ferre. mise*ri*cordie ope*ra* exercere. et p*rae*ter hoc societate*m* filii comitis alue*r*nensis et amicicia*m* obliuioni nullaten*us* tradere finitisq*ue* verbis ad deu*m* migrauit. Cui filius honorem sepulture dece*n*ter exhibuit. Mox aute*m* maligni homines iuueni ceperu*n*t inuidere. eiq*ue* dolos et i*n*sidias latenter p*a*rare. At ille om*n*es amabat et iniurias illatas patienter tolerabat. Adeo tame*n* *con*tra eu*m* iniquitas impior*um* creuit. q*uod* eu*m* de paterne hereditatis castro cu*m* tota familia eius expulit. Qui assu*m*ptis ·x· seruis suis. ait. Festinem*us* ad curia*m* comitis amelii. mihi societate et amicicia iuncti. forsita*n* nos bonis suis ditabit. Sin aute*m* ibimus ad hildegarde*m* karoli regis franco*r*u*m* uxore*m* Que *con*sulere semp*er* eiectis *con*sueuit.

Ende dinen geselle gehulpich sere
Ende hi in allen tiden mede
Gewerke houde der ontfarmechede
Ende buten alle desen dingen
Altoes niet af ne ghinghe
Noch te spotte noch te scerne
Des grauen sone van aluerne
Alle daghe tallen male
Ende alse ghehent was dese tale
Voer gode beuolen die ghone
Ende hem gaf sijn goede sone
Alsulke eere alsulke werden
Alse bequame es der erden
Amijs quam in des vaders goet
Maer onlange hi daer in stoet
Want sijn volc was hem te fel
Dat die dinc also ghevel
Dat sine met valscen saken
fol. 202 b Vte sijns vaders erve staken
Ent hem stont also onsiene
Dat hine waer hilt knapen ·x·
Ende seide dat ic best loue
Dat wi tes grauen amelis houe
Te samene varen harde saen
Hi es mijn vrient hi sal ons gerne ontfaen
Of wi varen te vrouwe hildegarden
Des coninx karles wijf des waerden
Die altoes es houesch ende fijn
Lieden die verdreuen sijn

58 De werken van barmhartigheid beoefene. — 60 In geen geval in de steek zou laten. — 61 *te scerne* voor de grap. — 64 *ghehent* geëindigd. — 65 *voer gode beuolen* overleed. — 68 *erden* Het hs had oorspr. *werden*. Beide lezingen, de originele en de geëmendeerde, zijn corrupt, vg. B

Ende sijn sone met groter werden
Bestaden on eerliken ter eerden

75 En het was zo treurig met hem gesteld. — 76 *ne waer* maar, slechts. — 77 *dat ic best loue* (contaminatie van directe en indirecte rede) ik vind het het best. — 80 Na deze r. volgt bij B nog:

Ic hope hy mijns ontfermen sal
Als hy weet mijn ongheual

Euntes ergo ad curia*m* comitis pe*r*uenerun*t*. se*d* ipsu*m* non inuenerun*t*. pe*r*rexerat e*n*im bericu*m* visitare ipsu*m* amicu*m* suum cui*us* patrem audierat esse defu*n*ctu*m* Que*m* no*n* inueni*e*n*s* tristis discessit seq*ue* no*n* redituru*m* ad patria*m* nisi pri*us* eum i*n*ueniret p*ro*posuit. S*ed* et ipse amicu*s* comite*m* cu*m* suis querere non cessauit. donec apud quenda*m* nobile*m* uiru*m* hospitatus est q*ui* audito infortunio quod eis acciderat. sponte filia*m* sua*m* ei i*n* co*n*iugiu*m* tradidit.

In aluernen quamen si tien stonden
Maer sine [h]ebben daer niet vonden
Den graue amelise dien si sochten
Want eer si daer comen mochten
Was die graue selue gevaren
Tote berico te waren
Want hem mare was comen tier stont
Vanden ghenen dient was cont
Dat amijs vader doot ware
Ende alse hi quam gevaren dare
Ende hi des anders niet en vant
Sciet hi droeue woch te hant
Ende peinsde hine keerde nemmermere
Hine soude amise vinden eere
Ende amijs die sochtene mede
Nu hier nu daer talre stede
So dat hi vp enen dach
Met eenen edelen ridder lach
Die horde hoe hi was verdreuen
Ende heuetem sire dochter gegeven
Ouer ander[h]alf jaer na dit
Amijs ghevoeget ende sit

---

5 In het hs achter *graue* een letter geradeerd. — 7–9 Ontbr. bij B. — 12 *te hant* dadelijk. — 13–14 Hij nam zich voor niet (naar huis) terug te keren, voordat hij Amijs zou hebben gevonden. — Na r. 14 heeft B nog:

Amijs hadde oeck rouwe weet wel
Doe di dinc alsoe gheuel
Dat hy den graue niet thuys en vant
Ende keerde weder al te hant

Na r. 16 heeft B nog:

Met ellende met verlanghen swaer
Luttel min of meer dan een iaer

18 *lach met* logeerde bij. — Na r. 18 heeft B nog:

Om dat hy was een edel man
Ende hy er alle doghet sach an

22 regelde Amijs het, bepaalde Amijs.

CLXIII

QUALITER SE INUICEM QUERENTES INUENERUNT ET AD CURIAM KAROLI CONUENERUNT

Post autem annum et dimidium ibi transactum. amicus parisius festinauit. cum seruis suis vt quereret comitem amelium Et ipse iam per biennium quesierat amicum. Qui cum appropinquasset parisius inueniens quendam peregrinum. interrogauit si vidisset amicum militem bericanum a patria expulsum Qui cum responderet se nunquam eum vidisse. comes abstractam tunicam dedit ei rogans vt oraret pro eo ad dominum. quatinus labori suo quem biennio patiebatur finem imponeret. Peregrinus ergo iter faciens circa vesperam inuenit amicum. Qui requisiuit ab eo vtrum audisset aliquid de amelio aluernensis comitis filio. Qui respondit Quid me peregrinum deludis. Nonne tu es amelius qui hodie a me quesisti. si vidissem amicum bericanum. et hanc tunicam michi dedisti.

Dat hi tote parijs vare
Sinen gheselle souken dare
Amelijs haddene ·ij· jaer
Ghesocht verre en*de* nare
En*de* alse hi neve*n* parijs quam
Ene*n* pelegrijm hi ve*r*nam
Vanden lande van berico
En*de* hi vragedem doe
Of hi jet hadde verstaen
Van amise den bericaen
Die sijns lands ware ve*r*dreue*n*
Dander seide he*re* in mijn leuen
Sone saghickene dat ic weet
Amelis die trac af sijn cleet
En*de* gaeft den aermen man
En*de* seide nv bidt vor mi dan
Dat god mine arbeit ende
Die ic ·ij· jaer in grote*r* ellende
Dor sinen wille hebbe o*n*tfaen
Die pelegrijm es woch gegae*n*
En*de* quam des auonds d*aer* hi sach
Dat die selue amijs lach
Dien amelis sage so gherne
Omden graue van aluerne
So vragedi ghene*n* arme*n* man
Dande*r* antworde spotti dan
Jane bestu amelis de graue
fol. 202 c Die mi heden vrages hier aue
Omme amijs den berican
Du gaues mi tcleet dat ic [h]ebbe an
Nu heuestu en*de* ic en weet twi

---

27 *neven* dichtbij. — 31 *jet verstaen* soms gehoord. — 39 *arbeit* moeite. — Na r. 42 heeft B nog:

Van synen cleede vroe ende blide

46 *omden* naar de. — 49 *jane bestu* ja zijt gij niet. — 53 *twi* waarom.

Nunc autem nescio cur vestimenta tua socios equos et arma mutasti. Cui amicus. Non sum ego amelius sed amicus. qui non cesso eum querere. Cumque et ab eo peregrinus rogatus vt oraret pro eo. accepisse denarios in elemosinam. dixit ei. Festina miles parisius. ibi spero inuenies quem queris. Festinans ergo amicus. inuenit eum extra parisius. iuxta secanam in prato florido cum militibus suis comedentem. [Qui cum vidisset bericanos armatos venientes cito surrexerunt et arreptis armis obuiam cucurrerunt. Amicus quoque suorum animos ad pugnam animauit putans illos esse parisianos milites qui eos aggredi vellent. Laxatis igitur frenis vtrique concurrunt. hastas erigunt enses euaginant. ita vt nullum ex istis euadere crederes ingruentis periculum mortis Sed deus qui cuncta disponit. insonte vtramque partem sistere fecit Tunc amicus ait. Unde estis milites fortissimi. qui amicum exulem cum suis sociis interficere vultis. Ad hanc vocem amelius pallidus obstupuit]. et amicum agnouit. Mox illis descendentibus inuicem stringuntur amplexibus. oscula sumunt. et de tam improuisa leticia deo gratias reddunt fidem inter se spondent.

Altemale ontekent mi
Cledere paert en*de* ghesellen
Alse amijs dit horet tellen
Seidi hem in ghere wijs
Ic en bem el niemen dan amijs
Die den graue van alverne
Amelise saghe so gherne
Bidt gode dat hi mi ghesende
Daer ickene sien moet of venden
Den pelegrijm so gaf hi mede
Van sinen ghelde dor houeschede
Doe sprac die man so vare te parijs
Du vintstene daer in alre wijs
Amijs es te parijs ghereden
En*de* vantene daer buten der steden
Met siere scoenre conpaengie
Eten in ere praierie
En*de* alsene amelis verkende
Was alsijns rouwen een ende
Daer was ghehelst en*de* ghecust
Alse elc van anderen lust
Ende danctens gode dat si quamen
Beede so goetlike te samen
Van henen vort daedsi niewe beloue

---

54 *ontekent* onkenbaar gemaakt (t.w. door verwisseling) vg. B:

Maer ander knapen en*de* ande*r* cleder mede
Ende ander perde haddi here ter stede
Dan ghy heden hadt des ben ic wijs
Doen ic u ontmoete bi parijs

58 *el niemen* niemand anders. — 62 *moet* moge. — 65–66 Ontbr. bij B. — 66 *in alre wijs* in elk geval. — 70 *in ere praierie* op een mooie plek. — 71 *verkende* herkende. — 72 Ontbr. bij B. — 74 naar hartelust. — Na r. 74 heeft B nog:

Van bliscappen soe weenden sy
Elc ghinc den anderen sitten by
Vertellen dat hem was ghesciet
Haer ellende ende haer verdriet
Dat si ghedoecht hadden twee iaer
Keerde al in vrouden daer

77 Ze beloofden elkaar opnieuw trouw. (Deze r. ontbr. bij B).

et ad curiam karoli simul venerunt. Factusque est amicus thesaurarius regis et amelius dapifer Cerneres iuuenes moderatos. sapientes. pulcerrimos. pares. vno cultu. et eodem vultu ab omnibus dilectas. et honoratos.

CLXIIII QUALITER AMICUS AMELIUM A CRIMINE LIBERAUIT EIQUE FILIAM REGIS TRADIDIT.

Transacto itaque triennio dixit amicus amelio. vxorem meam videre desidero. et quam citius potero redibo. Tu vero manens in curia regis. caue tibi ab eius filia. maximeque a nequissimi comitis harderici fallaci amicicia. Quo verbis eius annuente discessit.

Si quamen tes coninx karles houe
Daer wart amijs saen tresorier
Die no ghierech en was no fier
End*e* amelis die graue van loue
Die wart drussate van*den* houe
Daer mochtm*en* sien ·ij· jongelin*gen*
Ghemate te sine va*n* haren dingh*en*
Van eere ghedane en*de* scone
En*de* gheminnet vander crone
En*de* daertoe beede lude en*de* stille
Van eere herten van ene*n* wille

NOCH VANDEN SELUEN ·lxxvii·

Aldus ware*n* si in derre wijs
Drie jaer en*de* doe sprac amijs
Amelis vrient ic wille vare*n*
En*de* mijn wijf besien te waren
So ic eerst mach salic keren
Maer hout v ane mijn leren
Du bliues hier in des coninx hof
Maer emmer trecke di bet of
Van sconinx dochter telk*er* stede
End*e* bouen al so hoet di mede
Van haerderike de*n* valsce*n* gra*ue*
Dat hi dinen zin niet onder*graue*
Want ic weet te voren wel
Hi es mordadich en*de* fel
Met desen es hi woch ghevare*n*

---

80 *ghierech* hebzuchtig; — *fier* trots. — 81 *van loue* lofwaardig. — 82 *drussate* hofmeester. — 84 *ghemate* beheerst, ingetoge . — 86–88 Ontbr. bij B.

5 *So ic eerst mach* zodra ik kan. — 8 Maar houd je altijd op een flinke afstand. — 12 Dat hij je niet inpalmt. — Na r. 12 volgt bij B nog:

Noch en weet u heymelicheit
Wat hy oec tote u seit

14 *mordadich* misdadig; — *fel* boos.

Amelius vero super regis filiam oculos iniecit. et eam quam citius potuit oppressit. Interea delator hardericus qui iniquitate gaudebat. et omni probitati inuidebat amelium sic alloquitur. Nescis carissime comes amicum regis thesaurum furatum esse. et ideo fugisse. Nunc ergo ini mecum fedus amicicie. et fidem meam super sanctorum reliquias accipe. Quo facto. amelius ei secreta sua non timuit fideliter pandere. Dum ergo die quadam ante regem staret vt aquam illi manibus preberet. hardericus ait Noli rex aquam accipere de manu scelerati. qui magis dignus est morte quam honore. quia florem virginitatis abstulit filie tue. Ad hoc amelius tremens cecidit. et stupidus non respondit.

Amelis bleef int hof te waren
Die des coninx dochter besach
Ende hem so vp therte lach
Dat hire af sinen wille gewan
fol. 202 d Doe quam arderic de valsce man
Die alre dorperheit was blide
Ende alle vromecheit benide
Ende sprac amelise dus an
En weetstu niet wel lieue man
Dat amijs vlo omme dat
Om dat hi nam mijns heren scat
Nem mine vriendscap ic houde die dijn
Vp allen gods heilegen die sijn
Alse hi gedaen [h]adde den (h)eet
Ghelouets hem amelis gereet
Ende ondecte hem te diere stede
Onwiselike sine heimelichede
Alse die van zinne niet was fel
Amelis naer dat dit ghevel
Es vorden coninc eens gestaen
Alse hem water te gevene saen
Ende harderic stonter bi mede
Die aldus sprac daer ter stede
Here coninc en coemter niet an
Van eenen ongetrouwen man
Ne suldi geen water ontfaen
Die so swaerlijc heeft mesdaen
Dat hi vwer dochter heeft geroeft
Haerre suuerheden des geloeft
Hines anders niet wert dan der doot
Amelis van wondere groot
Viel in onmacht ende van vare

---

18 *Ende* Die. — 22 *benide* haatte. — 25–26 Ontbr. bij B. — 30 Schonk Amelis hem onmiddellijk zijn vertrouwen. — 32 *heimelichede* geheim(en). — 36 *Alse* om. — 45 *Hines* Hij is niet. — 46 *wondere* verbazing, ontzetting. — 47 *ende van vare* te verbinden met *van wondere groot.*

Rex autem benignus eum leuauit. et ait. Ne timeas ameli. Surge et viriliter ab hac infamia te defende. Qui surgens ait. Noli rex iustissime verbis mendacibus harderici delatoris credere. sed spacium consilii michi concede. vt coram te de infamia duellum cum eo faciam et eum de mendacio astante curia conuincam. Quod cum annuisset rex. amelii causam hildegardis regina tuendam suscepit. Qui dum consilium quereret. amicum ad regis curiam redeuntem inuenit Cui prostratus ad pedes ait. O vnica salutis mee spes. heu fidem male seruaui. quia crimen de filia regis incurri. et ante conspectum eius cum falso harderico duellum statui.

Die co*ninc* dedene vpheffen dare
Alse een edel man va*n* zinne
En*de* seide ve*r*uaerdi niet minne
Stant vp stoutelike en*de* kere
Van di seluen dese onnere
Hi sprac alse hi become*n* was
Here coninc en geloeft niet das
Dat arderic die ve*r*rader seget
Want dies ghene hoge ma*n* pleg*et*
Maer here gheeft mi d*ae*rtoe tijt
Dat ic camp neme en*de* strijt
En*de* ic mi moghe verclaren
Van dus dorperliker maren
Met ene*n* campe vor v ogen
Daer god die w*ae*rheit i*n* sal tog*en*
Wiere getrouwe es en*de* wie dief
Karel sprac hets mi lief
En*de* v*r*ouwe hildegart de coni*n*gi*n*ne
Soe warp hare so ve*r*re d*ae*r jnne
Dat soe amelis borge waert
Die hem woch te berade*n* vaert
En*de* alse hi woch in deser wise
Souke*n* vaert sine*n* vrie*n*t amise
Ghemoete hine vp sine vaert
Also hi voer te houe waert
Te sine*n* voete*n* viel hi m*et* wene
En*de* sprac ay mine hope allene
En*de* troost va*n* mire salichede
Dinen raet en*de* dine bede
Hebbe ic jammerlijc tebroke*n*
Dies moetic ene*n* ca*m*p nv stoke*n*
Vpten valschen arderike
fol. 202 e Want ic ebbe dorperlike

---

49 *van zinne* wijs. — 56 *dies* dat; — *pleget* doet. — 59 *verclaren* zuiveren. — 63 *dief* vals. — 68 Die (t.w. Amelis) weggaat om zich te beraden. — 71 *sine* t. w. van Amijs.

Qui cum eundem dure increpassit. ait. Co*m*mutemus vestime*n*ta et equos. et vad*e* ad domum meam. et cum p*r*oditore comite bellum deo iuuante p*r*o te faciam. Sed caue ne tangas vxorem meam. Cunq*ue* flentes discessissent. abiit amicus ad curiam regis sub specie amelii. et amelius ad domu*m* socii sub specie amici. et vxor amici vt vidit amelium credens suum esse virum. amplexum et osculum ei prebere voluit. At ille respondit. Recede a me. q*uia* instat michi tempus flendi et non gaudendi. In nocte autem cum eundem intrassent lectum

Karles dochter miere joncvrouwen
Beslapen bi miere ontrouwen
Omme dese daet om dit meshouden
Heeftene amijs sere gescouden
Ende seide te hem metter vaert
Wi sullen cledere ende paert
Wisselen: ende ic sal metter hulpe ons heren
Den verradere ont(h)eren
Vaert nv te minen wiue
Maer hoet v van haren liue
Met tranen scieden si ende met wene
Amijs voer te houe alleene
Alse oft amelis die graue ware
Ende amelis jndiere ghebare
Die reet henen sinen pas
Daer sijn geselle wonende was

VANDEN SELUEN MEER ·lxxviii·

Amijs wijf saghene mettien
Ende waende haren man versien
Ende wildene ontfaen tier stonde
Beede met aermen ende met monde
Amelis sprac ganc mi bet af
Die tijt es comen alst god gaf
Dat mi verleet es die vroude
Snachts alse hi bi hare slapen soude

---

83 *meshouden* wangedrag. — 84 Is Amijs flink tegen hem uitgevaren. — 87 Tussen *wisselen* en *ende* heeft B nog:

Men sal wanen dat ic bin ghy
Ende ic sal vechten vore dy

Na r. 90 heeft B nog:

Sy sal wanen dat ict ben
Met desen bedroefden sy hen

2 *versien* zien. — 3–4 Ontbr. bij B. — 6–7 Ontbr. bij B. — 7 *Dat mi verleet es* Dat ik geen lust meer heb in.

ensem inter se et ipsam posuit. Vide inquit ne michi appropinquaueris quia statim hoc ense morieris. Sic reliquas duxerunt noctes. donec amicus rediit. Interea amicus indutus socii vestimentis ad regem ingrediens se contra hardericum pro infamia pugnaturum obtulit. Cui rex ait. Noli timere comes. quia si victor fueris. eandem filiam meam belixendam pro vxore tibi tradam Mane ergo hora prima hardericus et amicus armati exeunt in campum. astante rege et tota parisiana gente. Tunc amicus conscientie sue timens. hardericum sic alloquitur O comes nimis stultum consilium accepisti. quod mortem meam tam ardenter appetis. et te mortis

Leidi tusscen hem tween sijn zwaert
En*de* seide com niet harewaert
Dat ic di niet en neme tleuen
Dus es hi metter vrouwen bleuen
Nu es amijs te houe comen
En*de* seghet hi heuet raet genomen
Hi wille vorden coninc vechten
Vp harderike en*de* dat berechten
Dat hi looch alse een valsch man
Karel die co*ninc* sprac hem an
En*de* seide graue en ontsiedi niet
Eist dat di hier dese ere gesciet
Want harderic heuet gescent
Miere dochter belicent
Met deser maren hoe soet bliue
Ic wilse di gheuen te wiue
Des margijns sijn na ridders wise
Die Graue harderic met amise
Vpt tfelt comen buten der stat
Buten parijs daer stont bi dat
Die coninc karel en*de* oec mede
Alle die beste vander stede
Amijs sire consientie ontsach
Ende sprac an harderic vpdien dach
Her Grave het es dompheit groot
Dattu staes naer mine doot
En*de* du di seluen en*de* dijn leuen

---

9 Een blank zwaard tussen echtelieden betekent onthouding (zie vbb. uit de lit. bij A. Schultz *Höf. Leben* 1, S. 634 en voor het motief de inleiding (bl. 19)). — 10–11 Ontbr. bij B. — 10 *harewaert* herwaarts. — 12 *metter* bij de. — 19 *en ontsiedi* vrees. — I.p.v. 21–24 heeft B:

Dat ghy desen camp verent
Soe dat ghy mijn dochter Belisent
Vander blamen verwaert bliue
Ic gheuese u dan tenen wiue

Na r. 30 heeft B nog:

Diet alle hilden weet voer ware
Dat amelijs selue ware

periculo tam imprudenter committis. Sed si falsum crimen quod mihi imponis velles reuellere et duellum exitiale remittere semper meam amiciciam et seruitium posses habere Ad hec ille furibundus respondit se de amicciia eius et seruitio non curare. sed et caput eius auferre velle. Iurat igitur eum filiam regis oppressisse. iurat et amicus hardericum mentitum esse. Certantibus illis victus est hardericus. et amputauit amicus caput eius. Cui rex vnicam filiam ab infamia liberatam in vxorem tradens. quandam iuxta morem ciuitatem ad habitandum eis dedit. Qua suscepta. gaudens amicus ad domum suam vbi erat amelius festinauit. eique dicit. Ecce de harderico traditore te vindicaui. et filiam regis desponsaui. Quam reuersus

Te wets te voren dus wils geven
Die graue antworde als die coene
Hine [h]adde sire vriendscap niet te doene
Sijn houet wildi [h]ebben te voren
En*de* heuet vptie stat gesworen
Dat hi met crachte [h]eeft gescent
Sconinx dochter belicent
fol. 202 f Amijs zwoer en*de* wilt wel togen
Dattere harderic a*n* [h]eeft gelogen
Dus sijn si te campe comen
En*de* amijs heuet ghenomen
Harderike aldaer sijn lijf
En*de* onthouede dien keytijf
Doe gaf hem die co*ninc* te handen
Belicente die hi van scanden
V*er*loest hadde en*de* gaf hem vort
In te woenne eene port
Amijs ontfincse blide en*de* vro
En*de* belouede den coninc doe
Dat hise saen trouwen soude
Alse hi keert en*de* dat w*aert* houde
Want hi ene vaert [h]eeft genom*en*
Thuus en*de* es tote amelise com*en*
En*de* seide jc [h]ebbe di gewroken
Van ardereits des v*er*raders sprok*en*
En*de* hebbe gheloeft karle m*et* trouw*en*
Sire dochter te nemene d*er* jo*n*curouw*en*
Amelis keerde vro en*de* blide

---

36 Zo bij voorbaat wilt prijs geven. — Na r. 36 ontbr. enkele regels, blijkens het antwoord van Harderic (zoals De Vries en Verwijs al hebben opgemerkt); B heeft hier:

Maer wiltu wedersegghen de moert
Die du op my heefs bracht voert
Ic wildi dienen des syt ghewes
Want ic ontsculdich ben des

38 *te doene* nodig. — 39 *te voren* voor zich. — 41 *hi* t.w. Amelis; — *crachte* geweld. — 48 *keytijf* ellendeling. — 52 *port* stad. — 56 *houde* spoedig. — 60 *sproken* woorden (t.w. de beschuldiging).

recepit. et in prefata ciuitate cum ea habitauit.

CLXV QUALITER AMICUS LEPRA PERCUSSUS ET ABIECTUS AB AMELIO SUSCEPTUS EST.

Amicum vero cum vxore sua manentem percussit deus morbo lepre. ita vt de lecto non posset surgere. Quem cum vxor eius obias nomine. sic eum exosum haberet. vt eum multotiens suffocare vellet. vocatis ille duobus seruis suis ait Tollite me de manibus vxoris mee. sciphumque meum latenter accipite. et ad bericanum castrum me portate Quod cum fecissent. turba obuia quesiuit quis esset infirmus quem illuc deferrent. Iste est inquit amicus dominus noster lepra percussus. qui ad vos uenit. rogans vt ei misereamini. Mox illi impii seruos verberauerunt. et ipsum amicum de curru proiecerunt. minantes eis mortem

Ende trouwede naden stride
Belicente ende voer mede
Wonen in sijn selues stede

HOE AMIJS LASERS WART ·LXXIX·

Na desen dinghen so gheuel
Dat amijs wart an sijn vel
Altemale lasers al
Ende waer so hi wesen sal
So moetmen [h]effen ende draghen
Sijn vernoy ende sijn claghen
Hen achte niet sijn wijf abdie
Hoe groot so teersten was de vrie
Dickent peinset soe nv vort
Hoe dat soene hadde versmort
Sine twee knapen riep hi an
Die hem getrouwest waren dan
Ende seide voert mi wt desen lande
Doch wt mijns wijfs hande
Minen nap neemt heimelike mede
Ende voert mi te miere stede
Te bericaen dat mi toehort
Men voerdene henen jndie port
Ende teersten dat si daer quamen
Ende die lieden dat vernamen
Dat dat amijs haer here ware
Makede[n] sine sere ommare
Ende hebben die knapen geslaghen
Ende worpense vanden waghen
Ende hiet[en] hem of si leuen wouden

Opschrift *lasers* melaats. — 5 *moetmen* moet men hem. — 6 *vernoy* leed. — 8 *vrie* liefde. — 10 Hoe zij hem zou doden (eig. dood zou hebben: perfectief aspect). — 18 *henen* weg. — 19 *teersten dat* zodra. — 20 *vernamen* zagen. — 22 Smaadden ze hem. — 25–26 Ontbr. bij B. — 25 *hem* hun; — *of* als, indien.

si amplius hoc verbum repeterent. Tunc amicus in fletum prorumpens. ait. Piissime deus. aut mortem michi tribue aut michi misero misericordie subsidium porrige. Post hoc romam se perduci fecit. vbi papa constantinus ei occurrit cum multis romanis militibus. qui eum de baptismi fonte susceperant. et magna humanitatis auxilia sibi suisque sufficienter prebuerunt Post triennium vero. fames tam grauis orta est in ciuitate. vt etiam a se pater filium expelleret. Tunc seruis suis vrgentibus inde recessit et ad domum comitis amelii produci se fecit. Ante cuius curiam cum tabellas more talium infirmorum tangeret. comes audiens dixit cuidam seruo suo. Panem et carnem accipe et romanum sciphum optimo imple vino.

Dat sijs nemmeer gewag*en* soud*en*
Doe wart amijs wenende sere
En*de* seide god genadich here
Helpet mi wt deser noot
Of gheeft mi cortelike de doot
Daer na es hi te rome comen
En*de* alsem*ent* daer heuet v*er*nomen
Quam*en* mett*en* paues *con*stantine
Een deel d*er* petrinen sine
Diene lieuelike ontfingen
fol. 203 a En*de* van alsulken dinghen
Alse hi noot hadde entie sine
Ghenouch gauen sond*er* pine
Te rome was hi dus ·iij· jaer
Doe quam ghind*er* een hong*er* swaer
En*de* een so groot onghemac
Dat tkint den vad*er* v*an* he*m* stac
Doe moesti dan*en* al waest o*n*gerne
En*de* seide varen wi in aluerne
Ten graue amelise sie*n* hoet vaert
Mettien voer hi darewaert
Vor sine porte lach hi ane
En*de* slouch met sinen clapspane
Alse die mallad*en* doe plaghen
Die graue amelis hiet he*m* drag*en*
Sinen roemsch*en* nap met wine

---

26 Dat ze daar nooit over zouden spreken. — 30 *cortelike* snel. — 34 *petrinen* peters, doopvaders. — Na r. 38 heeft B nog:

Want [doe] mense kersten dede
Te rome in die goede stede
Worden syne peteren wtuercoren
Grote heren van rome gheboren

Na r. 42 heeft B nog:

Soe dattene die ghene begauen
Die hem dare nu tetene gauen

43 *danen* daar vandaan. — 48 *clapspane* lazarusklep. — 49 *malladen* **melaatsen.** — R. 49 ontbr. bij B. — 50 *hem dragen* hem (Amijs) te brengen.

et defer illi infirmo Ministeer vt iussum inpleuit. reuersus dixit. Per fidem meam domine. nisi sciphum tuum tenerem illum esse crederem quem habet infirmus. quia ambo videntur vnius esse pulcritudinis et magnitudinis. Tunc comes infirmum ad se perduci fecit. et interroguit vnde esset vel qualiter sciphum talem acquisisset. qui respondit se bericano castro oriundum fuisse. et rome a papa deusdedit sciphum et baptismum accepisse. statim ergo comes illum esse socuim suum cognouit. qui eum a morte retraxerat. et filiam regis in vxorem ei tradiderat. Proiecit ergo se super illum. clamans et flens eumque osculans et amplexans. Uzor quoque eius currens solutis crinibus super eum multas lacrimas effudit. memorans qualiter hardericum delatorem fortiter expugnauit.

Ende broot ende vleesch; hi dien de pine
Beuolen was die ghoot dat sap
In des siecs amijs goede nap
Ende keerde te sinen here
Doe seidi ende zwoer oec sere
Ic soude wanen ouer waer
Vandien nappe dien ic sach daer
Dat mijns heren nap mochte wesen
Nemaer dat ic hier [h]ebbe desen
Want euen groot ende euen goet
Sijn si alse seghet mijn moet
Amelis hiet den zieken halen
Ende ghinc hem ane met talen
Wie hi ware ende wanen hem quame
Sulc eenen nap ende so bequame
Amijs sprac sonder waen
Ic bem vanden casteel bericaen
Deusdedit die mi dede
Kerstijn te rome indie stede
Die paues gaf mi desen nap daer
Doe wiste amelis ouerwaer
Dat amijs was sijn geselle goet
Die vor hem stuerte sijn bloet
Ende die hem sconinx dochter wan
Doe viel hi vpten lieuen man
Ende ne liet dor ghene smitte
Hine custene naer ditte
Amelis wijf die traect haer naer
Ende maecte ·j· wel groot mesbaer
Want hare gedochte hoe vromelike
Dat hi verwan harderike

---

52 *pine* moeilijke opdracht. — 60 *nemaer dat* ware het niet dat. — 62 *moet* verstand. — 66 Zo'n mooie beker. — 77 Onverschillig voor besmetting. — 78 *naer ditte* daarna. — 79 *traect haer naer* trok het zich aan. — Na r. 82 heeft B nog:

Daer hy haer lijf met behilt dan
Ende haerre lief mede ghewan

denique introduxerunt eum in domum. et in loco precioso eum collocauerunt. eique bona sua omnia communicauerunt.

CLXVI QUALITER EUM AMELIUS SANGUINE FILIORUM SUORUM ASPERGENS CURAUIT

Quadam nocte visus est angelus domini raphael eum vocare. eique precipere vt diceret amelio comiti quatinus duos filios eius interficeret ipsumque sanguine illorum ablueret et sic sanitatem reciperet. Quod cum ille cum magno tremore comiti retulisset. primo quidem comes grauiter accepit. memor autem beneficiorum eius. quasi se pro eo coram rege obtulerat periculo mortis accepto mucrone ad lectum filiorum dormientium perrexit. et incumbens super eos amarissime fleuit dicens Quis audiuit filios patrem sponte interfecisse heu filii mei

In haer huus dat soene brochte
En*de* ene stede soe hem sochte
Daert [h]arde scone wesen dede
En*de* deelde hem alt hare mede

HOE HI WEDER WART GHESONT ·lxxx·

Up enen nacht d*aer*na ghevel
Dat die jnghel raphael
Te amise qua*m* alsem dochte
En*de* hem eene mare brochte
Dat amelis sine kinder dode
En*de* hi met dien bloede rode
Sinen gheselle bestrike amise
Hi worde ghesont *in* sulk*er* wise
fol. 203b Amijs seide dit met vare
Sinen gheselle al openbare
Dit nam die graue zwaerlijc an
Maer doch peinsdi dat die man
Sijn lijf vor hem sette te pande
Een zwert na*m* hi in sine hande
En*de* ginc daer sine kinde*re* sliepe*n*
Bedichte hem die trane*n* liepen
Ouer elke liere wanghe
Vp hem viel hi en*de* weende la*n*ghe
Want die kindere sliepe*n* bede
Owi sprac hi en*de* hoe lede
Dat en wart noch nie ghehort
Dat die vader heuet ve*r*mort
Sine kindere en*de* sij*n*s dancs
Owi lieue kindere des ancs

---

85 *wesen dede* was.

5 *dat* indien. — 8 *in sulker wise* op die manier; — *worde* zou worden. — 11 Dit trof de graaf pijnlijk. — 16 *bedichte* dicht. — 17 *liere wanghe* wang. — 20 *lede* vreselijk. — 23 *sijns dancs* met zijn wil. — 24 *des ancs* (= *des anxtes*, afhankelijk van *Owi*) de gruwel.

amodo non ero vobis pater sed cruentus laniator. Et stillantibus super eos lacrimis excitati sunt faciemque patris respicientes. ridere ceperunt Quibus etatem trium annorum iam habentibus dixit. Risus vester prochdolor in luctum conuertetur. quia sanguis vester innocens nunc ab impio patre effundetur. his dictis eos decollauit eorumque cadauera cum capitibus in lectulo cooperta quasi dormirent reposuit. Sanguine vero quem collegerat socium aspersit dicens. Domine iesu criste qui fidem hominibus seruare precepisti et leprosum verbo tuo sanasti. hunc socium meum digneris mundare pro cuius amore sanguinem filiorum meorum non timui fundere. statim ergo mundatus est et a comite vestimentis suis optimis est indutus. dum autem ad ecclesiam currerent vt ibi deo gratias redderent Mox tintinabula deo volente personare ceperunt.

Hier hebbic vaders name verbuert
Sintmeer dat mijn swert v scuert
Die tranen vielen vptie kinder
So dat si worden in wake ginder
Ende alse si den vader saghen
Loughen si beede daer si lagen
Twee sonekine warent te waren
Jonc ende scone van ·iij· jaren
Ghi lacht vp mi sprac die graue
Maer daer coemt v wenen aue
Want ic v vader hier storten moet
Al hier v onnosel bloet
Met dien onthouede hise te samen
Ende nam die houeden entie lachamen
Ende leidse in haer bedde neder
Alse of si sliepen weder
Dat bloet nam hi daer ter stede
Ende besprayder sinen geselle mede
Ende seide jhesus here dit bescouwe
Die den mensce hiets houden trouwe
Enten lasersen makets ghesont
Met dinen worden in corter stont
Du moets minen geselle genesen
Want hets die cont here dor desen
Hoe mi brochte daertoe mijn moet
Te stortene miere kinder bloet
Amijs wart te hant gesont
Entie graue dedene tier stont
Metter vaert ter kerken keren
Omme gode te dankene der eren
Ende eer sire ghecomen conden
So luudden daer alle tien stonden
Die clocken alst onse here geboot

---

26 *Sintmeer dat* nademaal. — 30 *Loughen* lachten. — 49 *mijn moet* mijn geest. — 51 *te hant* onmiddellijk. — 56–57 *alle tien stonden die clocken* Versta: alle die clocken tien (te dien) stonden.

quod vt populus audiuit. undique admirando cucurrit. Comitissa vero cum vtrosque pariter incedere videret cepit querere quis eorum maritus eius esset. Indumenta inquit amborum cognosco. sed quis eorum sit comes penitus ignoro Cui comes ait. ego sum amelius et iste est socius meus amicus qui factus est sanus verumtamen crebra comes suspiria trahebat. et mortem filiorum mente reuoluebat. cumque comitissa iuberet afferri pueros vt congratularetur eis Comes ait. dimitte eos placito somno requiescere. Post hoc solus thalamum intrauit. vt super eos fleret. et inuenit eos in lectulo ludentes. Circa quorum colla cicatrices ad modum fili rubei usque ad mortem eorum apparuerunt. Et suscipiens eos comes in vlnis suis. deportauit eos ad gremium vxoris sue et ait. Gaude coniunx quia filii tui viuunt quos occidi angeli iussione.

Doe quam daer toe dat volc so groot
Die dat wonder gods anesagen
Die gravinne begonde vragen
Alse soese te samen comen sach
Welc dat haer man wesen mach
Doe sprac die graue jc bem v man
Ende dits amijs di mi volget an
Mijn geselle dien god ter stont
Van liue heeft gemaect gesont
Entie graue versuchte onsachte
Want hi sire kinder doot gedachte
fol. 203 c Dattem swaer lach vpten zinne
Mettien so hiet die gravinne
Datmen die kindere halen soude
Neen sprac die graue hets te houde
Laetse slapen si rusten wel
Selue ginc hire ende niemene el
Indie camere met ongedoude
Alse diese bewenen woude
Ende vant die kindere in haer bet
Spelende ende te ghemake bet
Dan hise noint te voren sach
Omme haer [h]alskijn so lach
Een tekijn alst een root draet ware
Dies wart hie vroe ende jn vare
Want dat tekijn noit af en quam
In sinen aerme hise nam
Ende leidse der moeder inden schoot
Ende seide nv maect bliscap groot
Die kindere leuen die ic slouch doot
Want mi dinghel gheboot

---

58 *so* zeer. — 72 *houde* vroeg. — 75 *met ongedoude* met groot verdriet. — 78 *te ghemake bet* beter er aan toe. — 79 *noint* ooit. — 81 *alst* alsof. — I.p.v. 82 heeft B:

Hier moegdy horen wonder groot

Na r. 84 heeft B nog:

Ende dancte gode om dese dinc

et eorum amicus mundatus est sanguine. Extunc ergo comes et comitissa. usque ad exitum vite seruando castitatem. dei seruitio insistebant deuote. Amici vero coniunx iniqua arrepta est a demone. et cadens per precipitium expirauit amicus itaque mouit ad bericanos exercitum et tamdiu obsedit eos donec se victos reddiderunt. Quos ipse benigne suscepit. et omnem offensionis culpam eis condonauit. deoque vlterius in timore seruiens pacifice cumeis habitauit.

CLXIX

DE VICTORIA KAROLI DE LONGOBARDIS ET NECE SANCTORUM AMICI ET AMELII EX GESTIS EORUM

[Hic itaque adrianus papa vt prelibatum est legatos suos ob ecclesie romane defensionem misit ad karolum regem francorum. quia valde affligebatur a desiderio rege longobardorum. Mox idem karolus rex mitissimus atque cristianissimus. misit eidem desiderio nuncios suos. deprecans vt ciuitates et reliquias quas beato petro abstulerat. pacifice redderet. promittens ei etiam dari ·xiiii· milia solidorum auri. Sed cum neque precibus neque muneribus eius ferocitatem flectere valeret congregauit regni sui multitudinem. ducum principum et aliorum fortissimorum militum. necnon episcoporum et abbatum. Inter quos fuit venerabilis albinus andegauensis episcopus cuius vita et meritum iam in seculo floruerat. Cumque rex ad clusas propinquasset et volens pacifice beati petri iusticias recipere. et sic ad propria redire. nullatenus desiderii mentem malignam posset[1] inflectere. qui cum exercitu suo ad resistendum fortiter in ipsis clusis assistebat. quas fabricis maceriis curiose munire fecerat.] deus eius iniquam proterviam conspiciens. dum vellent alia die franci ad propria reuerti.

[1] l. poterat of potuerat

Met haren bloede es mijn compaen
Vanden laserscepe ontgaen
Van danen vort bleef die gravinne
Met haren man in reenre minne
Dat haerre negheen andren en kende
Tote haerre beeder levens ende
Amijs wijf wart oec bestaen
Metten quaden gheeste saen
Ende bleef jammerlike doot
Amijs nam met hem here groot
Ende heuet beseten saen
Sinen casteel bericaen
So dat si gingen jn hant
Ende hi vergaf hem altehant
Ende bleef in payse vorwaert mere
Ende diende gode onsen here
Hier na suldi horen te samen
Welken ende dat si namen

fol. 203 f

AMIJS ENDE AMELIS DOOT ·lxxxiii·*

God die langere niet en woude
Dat desidere regneren soude
Omme sine quade dorperhede
Ende omme des groots karles bede

91–97 Ontbr. bij B; in plaats daarvan heeft hij:

Des dancten sy alle gader
Gode den hemelschen vader
Dat hise brachte wt selker noet

93 Dat ze geen geslachtelijke gemeenschap meer oefenden. — 95 *bestaen* bezocht. — 99 *beseten* in bezit genomen. — I.p.v. r. 101 heeft B:

Die hem sijns selfs liede namen
Te ghenaden dat sy quamen

101 *si* t.w. „sijns selfs liede (B); — *gingen jn hant* zij zich onderwierpen. — 102 *altehant* onmiddellijk.

---

* De hfdstt. lxxxi en lxxxij hebben geen betrekking op *Amijs ende Amelis.*

misit terrorem validamque trepidationem in cor eius. omniumque longobardorum. ita vt eadem nocte propriis dimissis tentoriis et omni suppellectili. fugam omnes arriperent. nemine persequente Quod cernens karolus cum exercitu persecutus est eos In quo erant comes amelius et amicus qui propria quidem officia in curia regis agebant et tamen operibus cristi quotidie studebant ieiunando. orando. elemosinas faciendo. Postea vero desiderio cum paruo exercitu suo in campania resistente maximo exercitui francorum. anglorum. teuthonicorum.

Die gaf snachts eenen vaer
Hem enten lumbaerden daer
No dat si niemen saghen diese jaghet
Dattem allen des liues wanhaget
Ende vloen dor bossch ende dore velt
Ende lieten al haer ghetelt
Alleene met haren dingen
Ende waren vro dat sijs ontgingen
Alse karel sach die auenture
Quam hi met sinen here aldure
Ende volghedem vaste naer
In karles here waren daer
Die heileghe edele ·ij· gesellen
Daer ghi mi hier af horet tellen
Dat was amelis: ende amijs
Al plaghen si in derre wijs
Haers ambachts in sconinx hof
Te meer en stonden si niet of
Haers vastens ende hare ghebede
fol. 204 a Ende aelmoesne in elder stede
Te geuene daer sijs sagen noot
Desidere die daer ontscoot
Volgeden si met karele achter
Doe dochte den lumbaerden lachter
Dattem die fransoyse volgeden ane
Ende hilden tfelt in ene campane
Nochtan hadde een clene here
Mettem die coninc Desidere
Tegen there dat vp hem quam
Want met karle alsict vernam
Waren duutsche ende fransose
Ingelsche: ende auelose

---

5 *vaer* vrees. — 7 Ofschoon ze niemand zagen, die hen najoeg. — 8 (Te verbinden met 6), zodat ze allen vreesden voor hun leven (?). — 10 *ghetelt* tenten. — 22 Niettemin lieten ze niet na. — 28 *dochte . . . . lachter* kwam het smadelijk voor. — 30 *campane* open veld. — 36 *auelose* Nederlanders.

et aliarum gentium. que in italiam intrauerant facto congressu in loco qui dicebatur tunc pulcra siluula. quia delectabilis erat. mortua est ibi non parua multitudo vtriusque exercitus. karoli scilicet et desiderii. et ob hanc interfectionem locus ille vsque hodie mortali vi mortaria nuncupatur. Ibi etiam interfectus est gener regis comes amelius. et socius eius amicus. Quos enim deus vnanimi concordia et discretione in vita coniunxit. in morte quoque separare noluit. Desiderius autem cum suis velociter papiam obfugit. et karolus eum persequens cuitatem ex omni parte vallauit. Moxque reginam hildegardem cum filiis ad se adduci fecit. Hortante igitur beato albino cum ceteris episcopis et abbatibus. vt ecclesia ibi fabricari et interfectorum corpora sepeliri iuberentur. fabricate sunt ibi due ecclesie. vna iussu regis que dedicata est in honore beati eusebii vercellensis. altera iussu regine in honore beati petri.

Ende menegerande diet
In eene stede die doe hiet
Ten sconen woude was die strijt
Vandien ·ij· coningen tier tijt
Daer elc verloos van sinen here
Karel ende oec Desidere
Indien wighe vele liede
Ende omme dattere dat gesciede
So heet die stede teser(h)ure
Noch jnt ghemeene de morture
Daer bleef des coninx zwager doot
Amelis met eeren groot
Ende sijn gheselle oec amijs
Die vromech was ende wijs
Want hem god in haer leuen
So grote vriendscap [h]adde gegeven
Dat al eenswille was van hem beden
Wildise in die doot niet sceden
Desidere ende sine paertije
Sijn geweken in pauie
Coninc karel volgedem naer
Ende belaghene vaste daer
Ende heet dat men henen vaert
Om siere vrouwen hildegaert
Dat soe met haren kinden quame
Hi heet in sente eusebius name
Ghinder eene kerke maken
Die coninghinne van haren saken
Dede in sente pieters ere
Ene andere maken cyrlijc sere
Te desen ·ij· kerken soudemen grauen

---

37 *diet* volk. — 41 *here* leger. — 43 *wighe* strijd. — 47 *zwager* schoonzoon. — 50 *vromech* dapper. — 51 *want* omdat. — Na r. 54 heeft B nog:

Desidere verloes dat velt
Ieghen conincs karels ghewelt

58 *belaghene* belegerde hem. — 59 *heet* beval. — 64 *van haren saken* van haar kant.

EX CRONICIS

[Cum autem per ·vi· menses rex vrbem obsedisset. magnum habens desiderium visendi apostolorum limina relicto exercitu roma*m* pro*f*ectus est. Vbi du*m* in sabbato sancto ad beatum petrum appro*p*inquasset fere vno miliario pedestris festinauit. omnesq*ue* gradus ecclesie sigillatim osculans. ad adrianu*m* papam qui scilicet sub atrio super gradus assistebat iuxta fores ecclesie pe*r*uenit. Illic ergo celebrata sole*m*nitate pascali. concessit ciuitates ac territoria beato petro. sicut in eadem monstratur donati*one*] Rex autem quia generum suum multum dilexerat. et socium eius amicum. misit mediolanum. et iussit afferri duas arcas lapideas. In quarum vna conditus est amelius apud ecclesiam beati petri. in alia vero amicus apud ecclesiam beati eusebii. Reliqua vero corpora hic et illic sunt sepulta. Mane autem facto duiina dispositi*one* est inuentum corpus amelii cum sarcofago. iuxta sarcofagu*m* amici in ecclesia regali. Interim exercitus karoli in obsidione ciuitatis laborauit. donec post ·x· menses obsidionis. mu*l*tis iam absessorum la*n*guoribu*s* et clade deficientibus. dei nutu rex karolus desiderium cum suis compre-hendit. et eorum regnum sue potestati subiugauit. ips*u*mq*ue* desiderium et eius *con*iugem secum in franciam duxit. Passi sunt christi milites amelius et amicus. sub prefato desiderio ·iiij· idus octobris.

Die grote princen entie grauen
Die doot bleuen jnden strijt
Of daer na souden tere ander tijt
Karel hadde vor dandere vercoren
Den graue amelise te voren
Ende sinen gheselle amise
Ende sendde vroede ende wise
Indie stede te meilane
Ende dede bringhen dane
·ij· steene vate daermen in leide
Ghene lieue ghesellen beide
Amelis die was gheleit
In sente pieters kerke alsmen seit
Die maken dede die coninginne
Amijs was dor sine minne
Begrauen te sente eusebius mede
fol. 204 b Die coninc karel maken dede
Ende andere heren diere bleuen
Heuetmen sepulture gegeuen
Harentare jn menegher stede
Des anders daghes geviel mede
Alst god wilde diet al es becant
Datmen den graue amelise vant
Met sinen gheselle amise
In sijn graf in sulkere wise
Alse of hi daer ware bracht
Dit heuet menegen wonder gedacht
Dat si naer dit aerme leuen
Noch also ghevriende bleuen
Gheslegen waren si alsict sach
In october vpten ·xij·sten dach

---

70 *souden* Versta: zouden sneuvelen. — 86 *sepulture gegeuen* begraven. — 87 *harentare* her en der. — 94 *wonder gedacht* wonderlijk toegeschenen. — 95 *naer* na. — Na r. 96 heeft B nog:

Hier by machmen merken ende verstaen
Dat god onse here sonder waen
Goede gheselscap altoes mint
Daermen trouwe ende doeght in vint.